

FOTOAJAKIRI / ESTONIAN PHOTO MAGAZINE

POSITIIV

36 / 2019 KEVAD / SPRING

FABIEN DE CHAVANES, TARMO RÄTSEP, REET SAU, TANJA MURAVSKAJA, SILVIA PÄRMANN,
ANNA KÕUHKNA, KERTU RANNULA, DIANA TAMANE, GUSTAV KLUCIS, HARLI MARTEN

Aeg, mustrid ja inimese valikud

TIME, PATTERNS AND HUMAN CHOICES

Hea Positiivi lugeja

Aega ei ole! Aega on. Aeg annab arutust. Aja mõiste kasutamine meie argikeeles on tavaline ja igapäevane. Ajast on saanud justkui nähtamatu valvur, kes meid rahustab või elutempot korrigeerib, takka lükkab või hoogu maha võtab. Kuidas tegelevad ajateemaga kunstnikud ja fotograafid?

Diana Tamane kasutab aja kirjeldamiseks ja visualiseerimiseks oma perekonda, kellega kohtumise ta igal aastal kodus käies jäädvustab. Pereportreede aastate jooksul hõredamaks jäänud read on nähtavad märgid aja möödumisest.

Prantsuse kunstnik Fabien de Chavanes alustas loominguulist teekonda liikumiskunstniku ja muusikuna. Huvitav on jälgida, kuidas ta tänu inimkeha ja rütmi tunnetusele on teinud autoportreede tähendust lõpmatusse pulseerivate inimustritega.

Anna Kõuhkna on noor kunstnik, kes liigub sujuvalt ühelt meediumilt teisele: fotost võib hargneda maal või maalist foto.

1940. aastate lõpul aset leidnud kodanliku natsionalismi jahi käigus langes varamodernistlik eesti kirjanik Friedebert Tuglas põlu alla. Elurõõmu aitas säilitada koduaias toimetaamine. Fotokunstnik Tanja Muravskaja otsib Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse aias Tuglaste pilku, aiapao kohalolu ja selle tähendust tänapäeval.

Tarmo Rätsep on loonud nõelfotograafia tehnikas portreeseeria Eesti fotoinimestest. Reet Sau mõtiskleb, miks mõned tema ilusad ja tähendusrikkad fotod pole müüjiks.

Annika Haas arutleb Kertu Rannulaga nüüdisdokumentalistika personaalsetest fotoprojektidest, mis lähtuvad kunstniku isiklikest kogemustest. Noor kunstnik leiab, et aus teemakäsitlus kunsti ja dokumenteerimise ühendamise kaudu aitab ühiskonnas terviseemasid destigmatiseerida.

Huvi tumeturismi sihtkohtade vastu on inimeste geneetilise koodi sisse kirjutatud, leiab rändurfotograaf Silvia Pärmann, kes külastas Tšornobõli lähedal asuvat Pripjati linna.

Noor tänavafotograaf Harli Marten naudib juhuslike momentide tabamise maagiat.

Maagilisi fotoleide!

Kristel Schwede
Positiivi väljaandja ja peatoimetaja

Dear *Positiiv* Reader

Hurry up, there is no time to lose! There is time. Time heals. How often we use the word time in our everyday language? Time has become like an invisible guard who calms us or adjusts the pace of life, spurs it on or slows it down. How do artists and photographers deal with the subject of time?

Diana Tamane uses her family to describe and visualise time. Every year she visits home, and records the meeting with her family. The places that have become vacant in family portraits over the years are visible signs of the passage of time.

French artist Fabien de Chavanes began his creative journey as a movement artist and musician. It is interesting to observe how he has transformed the meaning of self portraits with endlessly pulsating human patterns thanks to his perception of the human body, and of rhythm.

Anna Kõuhkna is a young artist who moves seamlessly from one media to another: a photo could branch into a painting, or a painting into a photo.

In the garden of the Under and Tuglas Literature Centre, artist Tanya Muravskaya searches for a sight of the Tuglas couple, the presence of the garden refuge, and its meaning today.

Tarmo Rätsep has created a series of portraits of Estonian photographers using pinhole photography. The photos are captured on black and white film and transferred onto photo paper in the darkroom.

Reet Sau discusses why some of her beautiful and meaningful photos are not for sale.

Annika Haas talks to Kertu Rannula about contemporary documentary photography projects based on the artist's personal experiences. Rannula believes that an honest approach to the topic through a combination of art and documentation helps to destigmatise health-related topics.

Interest in dark tourism is written in people's genetic code, says travelling photographer Silvia Pärmann, who visited the town of Pripjat near Chernobyl.

Young street photographer Harli Marten enjoys the magic of capturing random moments.

Magical photography discoveries!

Kristel Schwede
Publisher and editor in chief

Sisukord

Contents

Esikaas / Cover
Foto / Photo: Anna Kõuhkna
Heljub omal maal / Hovering In Her Own Land. 2018

Tagakaas / Back cover
Foto / Photo: Margus Muts
Punataevas / Red Sky. 2018

6
Inimene ja lõpmatus
HUMAN AND INFINITY
Fotomanipulatsioonid / Photo manipulations: Fabien de Chavanes
Küsis / Interview: Kristel Schwede

16
Nõelfotoportreed Eesti fotoinimestest
PINHOLE PORTRAITS OF ESTONIAN PHOTOGRAPHERS
Fotod / Photos: Tarmo Rätsep
Küsis / Interview: Kristel Schwede

52
Aja kirjutamine Diana Tamane loomingus
WRITING TIME IN DIANA TAMANE'S ARTWORK
Diana Tamane, Typlogy of Touch. 2015. Foto: Patrik Tamm

20
Ei, seda ma ei müü!
NO, IT'S NOT FOR SALE!
Foto ja tekst / Photo and article: Reet Sau

22
Aiapagu. Tuglaste koduaed
GARDEN EXILE. THE TUGLAS'S GARDEN
Fotod / Photos: Tanja Muravskaja, Paul Horma
Tekst / Article: Elnara Taidre

32
Heljub omal maal
HOVERING IN HER OWN LAND
Fotod: Anna Kõuhkna
Küsis / Interview: Kristel Schwede

16
Nõelfotoportreed Eesti fotoinimestest
PINHOLE PORTRAITS OF ESTONIAN PHOTOGRAPHERS
Foto / Photo: Tarmo Rätsep. Flamenkotantsija Vita Moissejenko

42
Dokumentalistika delikaatsed ja julged lood
DELICATE AND COURAGEOUS STORIES OF DOCUMENTARY PHOTOGRAPHY
Fotod: Kertu Rannula
Küsis / Interview: Annika Haas

52
Aja kirjutamine Diana Tamane loomingus
WRITING TIME IN DIANA TAMANE'S ARTWORK
Fotod: Diana Tamane
Tekst / Article: Annika Toots

32
Heljub omal maal
HOVERING IN HER OWN LAND
Foto: Anna Kõuhkna

58
Gustav Klucis, nõukogude fotomontaaži pioneer
GUSTAV KLUCIS, PIONEER OF SOVIET PHOTOMONTAGE
Fotomontaažid / Photomontages: Gustav Klucis, Latvian National Art Museum

62
Tumeturism: ajaloo huvi või meelelahutus?
DARK TOURISM: HISTORICAL INTEREST OR EXCITING ENTERTAINMENT?
Fotod / Photos: Silvia Pärmann
Küsis / Interview: Kristel Schwede

58
Gustav Klucis, nõukogude fotomontaaži pioneer
GUSTAV KLUCIS, PIONEER OF SOVIET PHOTOMONTAGE
Fotomontaaž / Photomontage: Gustav Klucis. Dynamic City. 1919. Latvian National Art Museum

70
Fotojahil linnaruumis
HUNTING FOR PHOTOS IN URBAN SPACES
Fotod / Photos: Harli Marten
Küsis / Interview: Kristel Schwede

76
Manfrotto ööfoto 2018
MANFROTTO NIGHT PHOTOGRAPHY 2018

FOTOAJAKIRI **POSITIIV**

Telli endale või sõbrale!
Aastatellimuse hind Eestis on 24 eurot
positiiv.ee/tellimine

Foto: Vivian Ainsalu

ESTONIAN PHOTO MAGAZINE **POSITIIV**

One year subscription in Europe 48 EUR
in other countries 56 EUR
info@positiiv.ee

OÜ MEEDIARONG
Roo 21a Tallinn 10611 Estonia
positiiv.ee info@positiiv.ee
www.facebook.com/FotoajakiriPositiiv

TAMRON

24mm · Ava F/2.8 · 1/6s · ISO 400

200mm · Ava F/2.8 · 1/80s · ISO 200

SP 24-70_{mm} F/2.8
Di VC USD G2

SP 70-200_{mm} F/2.8
Di VC USD G2

Stabiilselt suurepärase normaalsuum.
Peensuseni lihvitud detailid ja tippasemel disain.

1099€ tavahind ~~1399€~~

Järgmise generatsiooni valgusjõuline telesuum.
Uus VC stabilisaator, täpne ja kiire autofookus.

1299€ tavahind ~~1549€~~

Vaata lähemalt photopoint.ee/tamron
Mudelid Canon ja Nikon nii APS-C kui täiskaadriga kaameratele
Vaheta vana uue vastu eripakkumine photopoint.ee/vaheta

Inimene ja lõpmatus

HUMAN AND INFINITY

Fotomanipulatsioonid / Photo manipulations: Fabien de Chavanes
Küsis / Interview: Kristel Schwede

Ajakiri Positiiv kohtus Prantsuse kunstniku Fabien de Chavanesiga (1974) Pariisis nüüdiskunstimessil „Paris Contemporary Art Show 2018”, kus meelde jäid kunstniku maagilised autoportreed. Tema huvi keha kui märgi ja selle ruumilise kohaloleku vastu on suunanud kunstniku muusika, tantsu ja liikuva pildi juurde. Professionaalse fotokunstnikuna on Chavanes tegutsenud alates 2007. aastast.

Huvitav on jälgida, kuidas olete viimase kümne aasta jooksul oma loomingus kasutanud inimkeha. Kui varasemates autoportreede seeriates, näiteks „Genèse” (2007) ja „Eros, Thanatos & Potatoes” (2009), näis inimkujutis olevat osa loost, siis teises tsüklis muutus see üha üldistavamaks, kuni sulandus peaaegu täielikult struktureeritud digitaalsesse maastikku. Mis oli nende sarjade loomise algimpulss? Kuidas end oma teostes määratlete, kas põhiteema või peaosatäitjana?

Tegelen autoportreedega oma uurimustes jätkuvalt. Alustasin sarjaga „Genèse”. Esimestes seeriates areneb tegelaskuju eraldi ruumis, kus ta kasutab loo rääkimiseks mitmesuguseid esemeid. Tegelaskuju on ühtaegu näitleja ja lavastaja ning teosed ühendavad endas väljamõeldise, autobiograafia, vaikelu, teatri ja *performance*’i.

Soovides vabaneda igasugusest teemaga seotud narratiivsusest ja eripära rõhutamisest, jõudsin oma otsingutega uuele tasandile da Vinci „Vitruviuse mehe” kujutamise ja valge kuubi konstrueerimise kaudu. See tähistab autoportreede teise tsükli algust.

Seeria „Puits Carrés” (2011) hõlmab nelja koreograafilist variatsiooni valges kuubis asuvast valgesse või musta riidetud tegelaskujust. Kuubist saab raam. Keha muutub märgiks.

Ring, millesse Leonardo da Vinci „Vitruviuse mehe” oli joonistanud, materialiseerub minu töödes raja kaudu, mille inimkeha liikudes pinnale tekitab; ühtlasi kujutab niisugune liikumine aja kulgu. Selle tulemusena muutub keha (märk) aja mõõduks.

Ka järgmistes autoportreesarjades olen kasutanud valges kuubis olevat keha-märki, kuid nende puhul olen

Positiiv magazine met French artist Fabien de Chavanes (1974) at the Paris Contemporary Art Show 2018, where the magic patterns of his self portraits remained in the memory. His interest in the body as a sign and its presence in space led him to expand his activities in the fields of music, dance and moving image. Chavanes has been working professionally within photography since 2007.

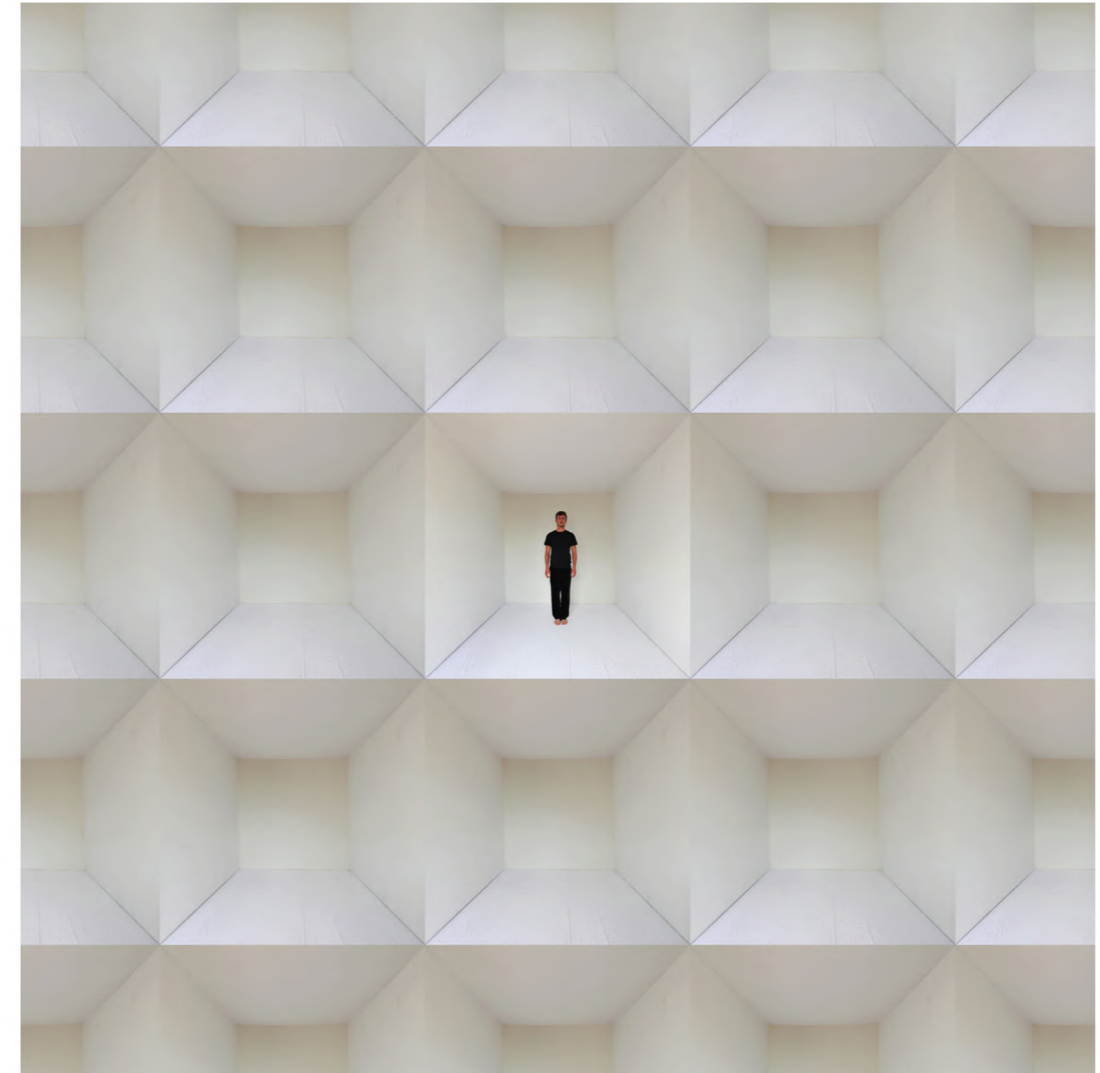
It is interesting to observe the creative use of the human body in your artwork over the last 10 years. While in the earlier works, in the first cycle of self portraits (for example, Genèse, 2007 and Eros, Thanatos & Potatoes, 2009), the human body seemed to be a part of the story, in the second cycle of self portraits it became increasingly generalised until it disappeared into an almost entirely structured digital formalistic landscape. Can you tell us what the initial impulse of these series was? How do you identify yourself in your work, as the main subject or as an important character?

Self-portraits are a recurring theme in my research. I started with a series called Genesis. In these first series the body evolves in a ‘décor’, mostly unique, with objects that it uses to tell a story. The subject is both an actor and a director and the works combine fiction, autobiography, still life, theatre and performance.

Anxious to get rid of any narrative effect and singularity related to this theme, my research took on a new dimension thanks to the representation of da Vinci’s Vitruvian Man and the construction of a white cube. This marks the beginning of the second cycle.

The Puits Carrés series represents four choreographic variations of a character dressed in white or black, inside this cube. The cube becomes a frame. The body becomes a sign.

The circle in which Vitruvian Man is drawn is materialized by the path that the character inscribes on the ground in his movement, with time flowing in the image as it moves. The body (sign) thus becomes a measure of time.

Fabien de Chavanes
Autoportrait No 1
Puits Carrés series. 2011

uurinud muid printsiipe ja visuaalseid efekte. Sarja „Codex” (2014) teemaks on matemaatilised arvsüsteemid, seevastu sari „Opus Tessellatum” (2014) rakendab Vana-Rooma mosaikidest pärit motiive. Uurin neis töödes võimalusi, mis on loodud erineva ulatuse, liikumise, ümberpaiknemise, killustumise, korduse ja kompositsiooniga.

Kasutan töödes oma keha, see on käepärane ja kergelt kättesaadav materjal, mis muudab loomise mulle lihtsaks.

Püüan õõnestada autoportreede kujutamist, tehes seda seestpoolt, eemaldades kogu individuaalsuse, nii et keha muutub märgiks. Lähenen nii kahele probleemile. Neist esimene on semiootiline, tähistaja ja tähistatava vahel. Teine aga duaalsus ühtse ja mitmekesise, inimese ja universumi, individuaalse ja üldise ning mikro- ja makrokosmose vahel.

Mis teid inspireerib? Kas vajate uute ideede tekkimiseks eraldi aega või leiata need igapäevaelus kergesti üles?

Suures osas on mul suhteliselt intuiitvne improvisatsiooniline töömeetod. Üks asi või üks valdkond võib toita teist. Idee võib alguse saada läbi elatud kogemusest, millestki nähtust, kuuldust või loetust. Ükskõik mis võib saada minu töö lähtepunktiks, areneda uueks haruks või toita kujutlusvõimet.

Millest lähtudes valite kunstiprojekti jaoks meediami ja lõpliku vormi? Kas teate algusest peale, milline on lõpptulemus, või selgub kõik protsessi käigus?

Idee vormimiseks võib kuluda mitu aastat. Kui see on tehtud, avanevad uued ukSED. Ükski alustatud projekt ei saa kunagi lõplikult valmis, seda saab igal ajal uuesti aktiveerida, kui aeg ja uued kogemused on seda täiendanud.

Nii ei olnud ma esialgu üldse kaalunud, mis võiks tulla pärast seeriat „Puits Carrés”. Lõplikust ja piiratud universumist, kehast kuubis, sai võrgumustri motiiv (matemaatilised arvsüsteemid, Rooma mosaiik).

Nüüdisajal, mil valmivad tehisintellektiga inimesetaolised robotid, muutub „Opus Tessellatum” tuleviku nägemuseks, kus *homo digitalis*’est, kes näeb välja nagu inimene ise, saab masstoodang. Kui tähtis on teile digitaalne kultuur? Kui oluline on tavakultuur oma mõõduvate nähtuste, muutuva linnakeskkonna ja inimestevahelise suhtlemisega?

Mõistagi on minu töö läbi imbinud nüüdisaja teemadest. Viisi, kuidas ma autoportreede ja fotokunstile lähenen, võib seostada selfide ja muude piltide rohkusega, fotode digitaliseerimise ning meid ümbritseva maailmaga. Esitan küsimusi, kuid ei paku vastuseid.

Olen jälginud, mis on toimunud individuaalsel ja

The following series of self portraits take up the body-sign in the white cube while exploring other principles and visual effects. The Codex series takes as its subject mathematical representations, while the Opus Tessellatum series explores the possibilities of motifs taken from ancient Roman mosaics. Here I explore perspectives created by these possibilities of scale, displacement, fragmentation, repetition, propagation and composition.

I use my body because it’s close and its use brings me an ease of implementation.

I seek to undermine the question of self portraiture from within by attempting to remove all singularity. The body becoming a sign. By the same token I approach a double problematic. The first is semiotic, between signifier and signified. The second is that of the duality of unicity and multiplicity, between person and universe, between individuality and genericity and between microcosm and macrocosm.

What inspires you? Do you need a special time to create new ideas or do you pick them up easily in your daily life?

To a large extent I have a fairly intuitive improvisational method of operation. One thing or one discipline can feed another. It can start from a lived experience, a thing seen, heard or read. So everything is potentially a starting point or a new branch in my work, or simply a subject that will feed my imagination.

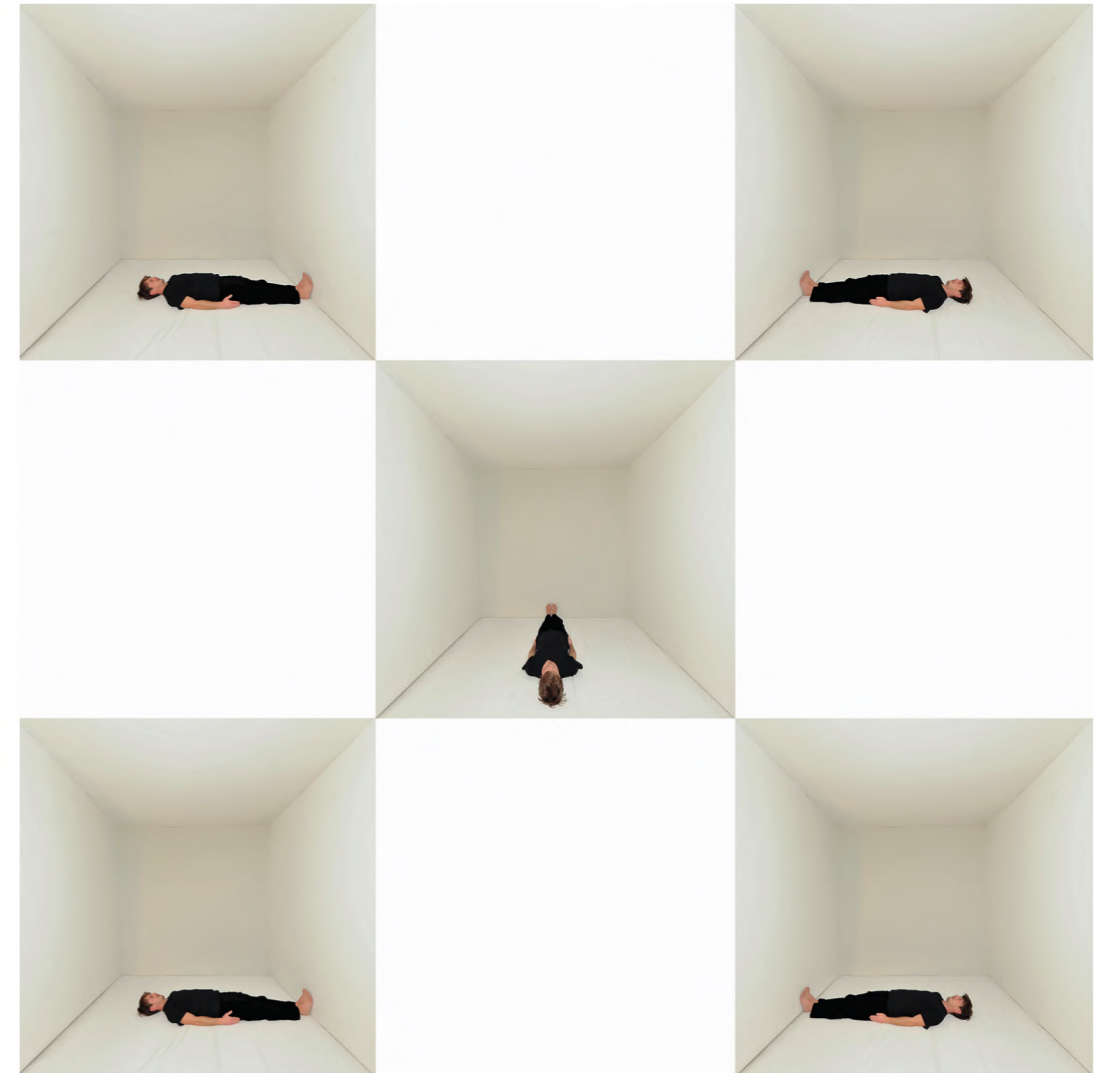
How do you choose the medium and final form of the art project? Do you know from the beginning what the end result will be or is it determined during the process?

An idea may take several years before I give shape to it. As and when it is realised other doors open. Any project started is never really finished, it can be reactivated at any time, nourished by time and new experiences.

So I had absolutely not initially considered what would emerge after my Puits Carrés series. What appeared to be a finite and limited universe, a body in a cube, was revealed as a superimposed motif on an existing grid pattern (mathematical principles, Roman mosaic).

Today, when anthropomorphic robots with artificial intelligence are made, your Opus tessellatum series seem like a vision of the future in which *homo digitalis*, who looks like you, will be mass produced. How important is digital culture for you? How important is simple common culture with the passing seasons, the changing urban environment and the everyday interaction between people?

My work is of course imbued with contemporary issues. My way of dealing with self portraiture and my other

Fabien de Chavanes
Autoportrait No 3
Espace et silence series. 2013

kollektiivsel tasandil alates ajast, kui olin 20-aastane ja polnud arvuteid, mobiiltelefone ega internetti, kuni ajani, kui nende kasutamine levis laialdaselt nii tööalaselt kui ka isiklikus sfääris. Need muutused on meid kõiki mõjutanud.

Digitehnoloogia ja arvutid on minu silmis abivahendid, mitte lõpptulemus. Kui mosaiigiladu paneb käsitsi kokku mosaiiki, siis mina kogun arvutisse pilte. Mulle on tähtis mitte unustada, et olevik ei kustuta ega asenda minevikku, vaid me elame pidevas üleminekus. Reisijana olen huvitatud pigem tegevusse rakendatud jõust ja energiast kui läbitud riikidest. Olukorrad muutuvad, kuid kas sama kehtib ka tausta kohta?

Teie kodulehelt on näha, et töötate samal ajal mitme erineva projektiga. Kas olete alati nii tegutsenud? Kui jah, siis miks?

Minu töö põhineb variatsioonidel ja lõpmatusel. Enamik uurimusi jääb avatuks, vahepeal panen mõne pausile. Projekti kallal töötades võin tihtilugu sattuda uutele radadele, mis võivad toetama hakata juba alustatud töid.

Projekti elluviimine liigub aeglasemalt kui ideed aja ja raha puuduse, galerii või füüsilise keskkonna tehniliste vahendite piiratuse tõttu. Ajutiste piirangute olukorras alustan tihti tööd mõne teise projektiga. Selline tegutsemisviis sobib mulle. See annab ühtlasi võimaluse töö juurest eemalduda, lasta sel vaikselt kasvada, uute kogemustega rikastuda, isu kasvatada. Ja mis tähtsaim: olla jätkuvalt liikumises, elus.

photographic works is to be related to the profusion of images, selfies, the digitisation of the photographic tool and more generally of our world. I question without providing answers.

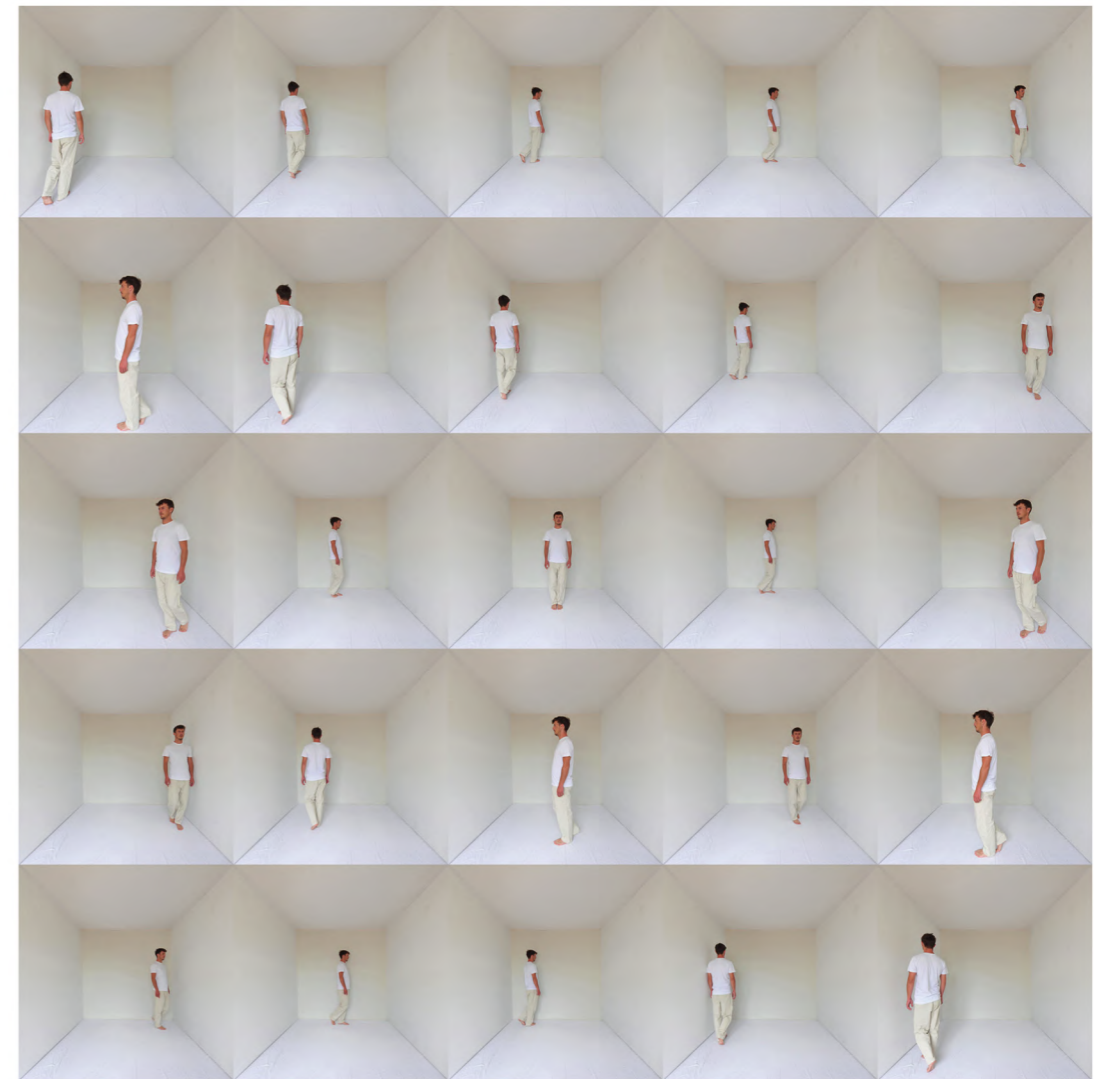
I note and observe the changes that took place at the individual and collective level between an era that I knew until I was 20 years old, without a computer, mobile phone or the internet, and a time when their uses were widespread both in professional and personal domains. These transformations have moved us, individually and collectively.

Digital technology and computers are tools for me, not ends. While the mosaicist is assembling tesserae by hand, I gather images on my computer. It seems to me a necessity for me not to forget that the present does not erase or replace the past, that we are in a continuum. Finally, more than the passenger states, I am more interested in the forces and energies in action. The shapes change but is it the same for the background?

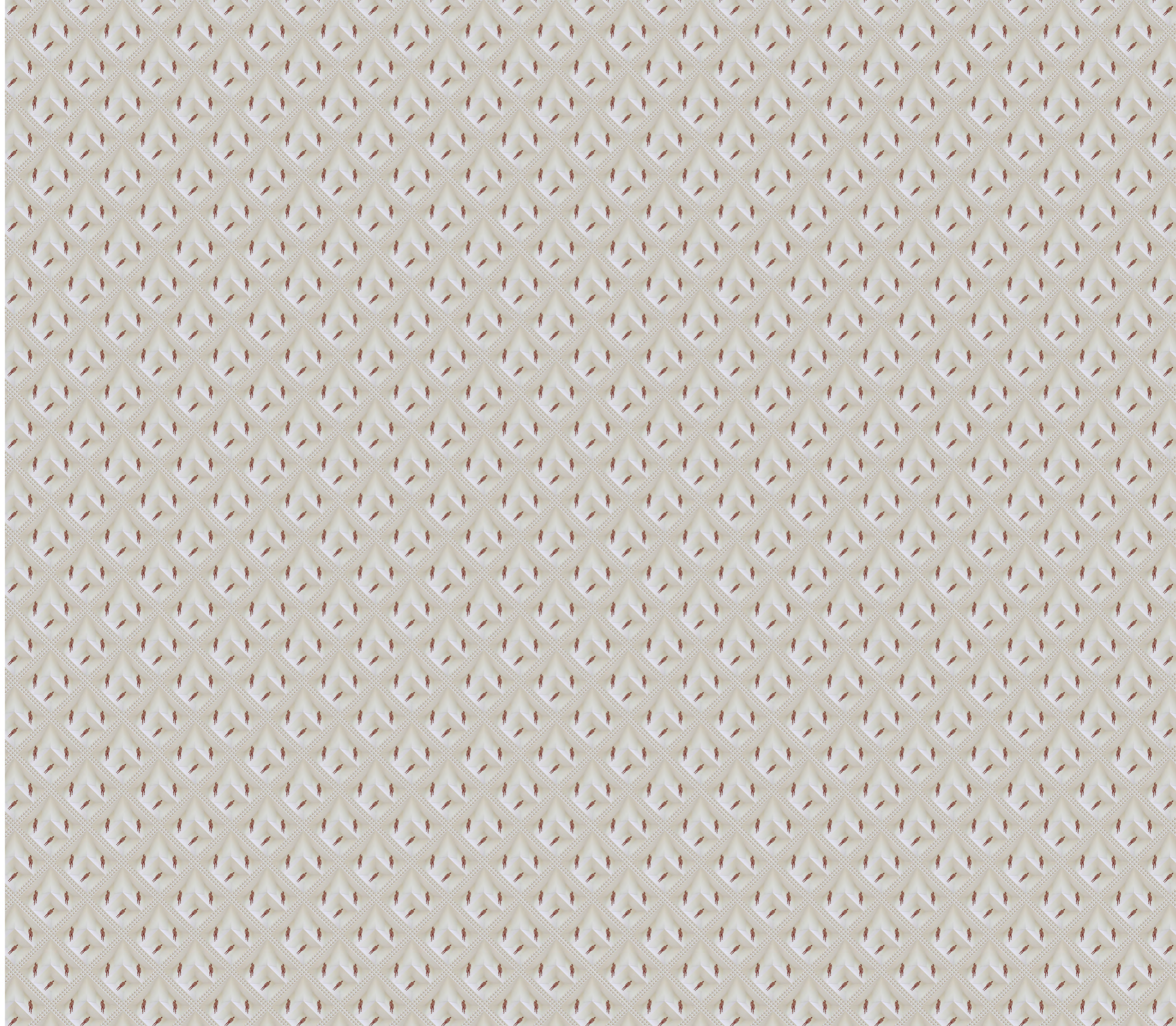
I noticed on your website that you are working on different projects at the same time. Have you been working like this all the time? And if so, why?

My work is among other things based on variation and infinity. Most of my research remains open; some resting for some time. When I work or advance on a project other tracks appear and can feed other work already started.

The realisation of a project goes much more slowly than the ideas, because of lack of time, money, technical means or the possibility of exhibition in gallery or physical space. In these situations of temporary limits I often start another project. It's important for me to work that way. It is also a way to get away from a job, to let it quietly grow, to enrich new experiences, to whet my appetite and especially to continue to be in motion, alive.

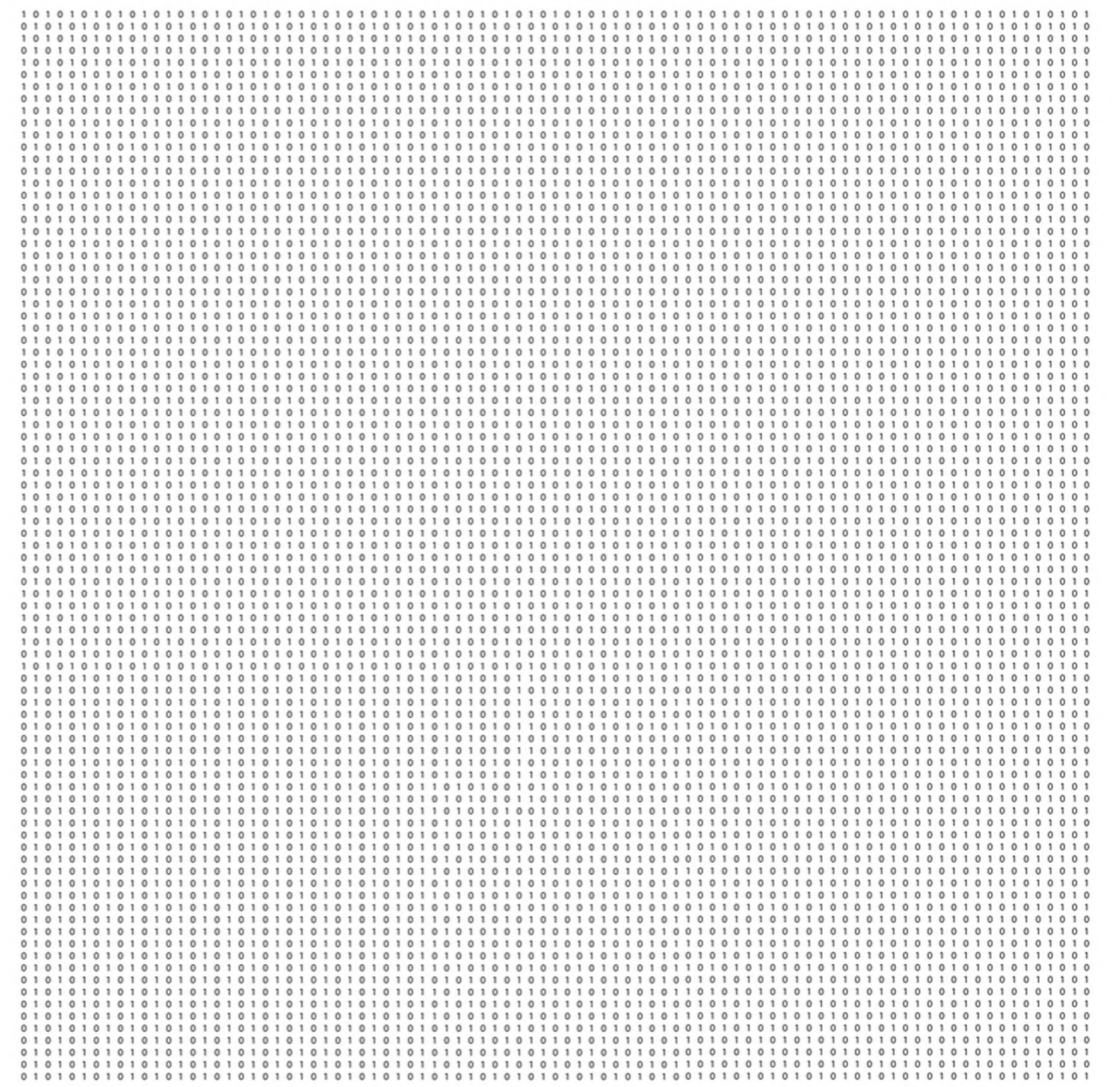
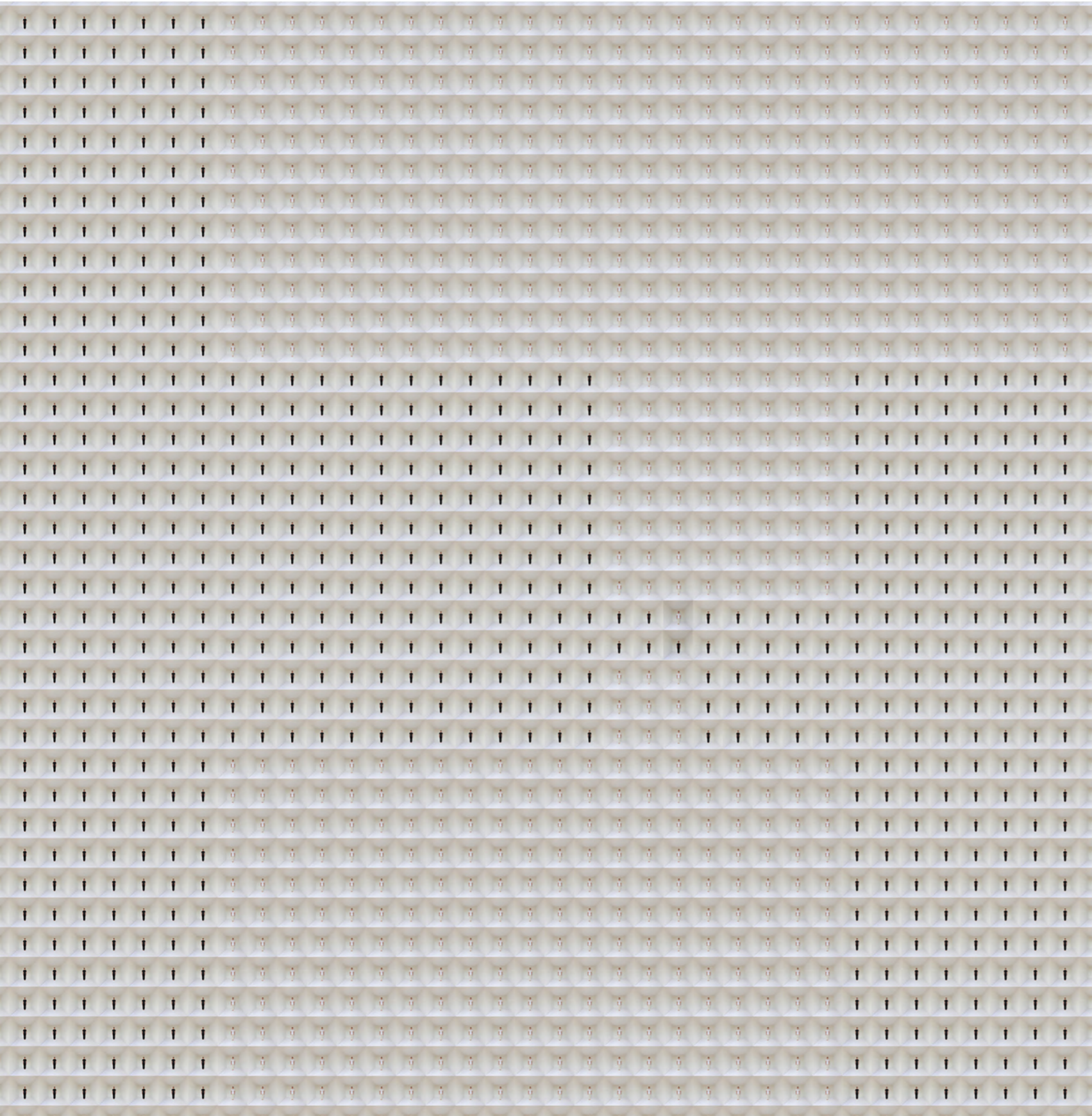

Fabien de Chavanes
Detail. *Codex* series. 2013

Fabien de Chavanes
Untitled
Opus tessellatum series. 2016

Nõelfotoportreed Eesti fotoinimestest

PINHOLE PORTRAITS OF ESTONIAN PHOTOGRAPHS

Fotod / Photos: Tarmo Rätsep
Küsis / Interview: Kristel Schwede

Tarmo Rätsepa (1972) fotograafiakirg on pärit lapsepõlvest, kuid teadlikult on ta alaga tegeleenud viimased paarkümmend aastat. Nõelfotograafia ehk *pinhole*-fotograafia juurde jõudis ta mõni aasta tagasi tänu huvile solargraafia vastu. Kevadel näeb Tallinnas asuvas fotomuuseumis Tarmo nõelfotokaameraga tehtud portreede näitust.

Mis teid teid nõelfotograafias võlub?

Jõudsin alani tänu solargraafidele, nende jäädvustamiseks on kõige käepärasem vahend just nõelfotokaamera. Solargraafias huvitas mind ülipikkade säriaegade kasutamine, n-ö tavaline nõelfoto ei huvitanud mind eriti kuni viimase ajani. Ühel hetkel nägin internetis nõelfotokaameraga tehtud pilte, mis olid teravad ja detailirohked. Seni olin näinud ainult ebateravaid või abstraktseid pilte. Tekkis tahtmine proovida teha tehniliselt võimalikult hea kvaliteediga nõelfotosid.

Nõelfotokaameraga pole kunagi võimalik saavutada sama teravat kujutist kui objektiiviga kaamera abil. Pilt jääb alati veidi ebaterav ja pehme joonisega, kuid selles peitubki tema erilisus ja võlu.

Millega peate oma fotoprojekte luues arvestama? Mis on teistmoodi võrreldes teiste kaameratega?

Kui jätta kõrvale nõelfotokaamerateks muudetud peegelkaamerad, millele objektiivi asemele keeratakse nõelaauguga kork, siis on nõelfotokaamera lihtne fotoaparaat, mis pildistab filmile või fotopaberile. Tal pole mingitki automaatikat, mis mõeldaks säri või keriks filmi edasi. Samas võib olla tema kasutamine, võrreldes tänapäevase peegelkaameraga, isegi keerukam.

Terava kujutise saamiseks peab „nõelaaug“ olema väike, mistõttu mahub sealt ka vähe valgust läbi. Säriaeg venib sedavõrd pikaks, et ilma statiivita teravat kujutist ei saa.

Seda peab arvestama ka liikuvate objektide, sh inimeste pildistamisel. Kui pildistatavat objekti pole võimalik paigale sundida, tuleb pigem püüda jäädvustada liikumist, mida objekt tekitab. Maastikufotol annab näiteks voolav vesi või pilvede liikumine just pika säriajaga pildistades huvitavaid tulemusi.

Tarmo Rätsepa's (1972) passion for photography originates from his childhood, although he has been consciously active in the field for the last couple of dozen years. He found his way to pinhole photography a few of years ago thanks to his interest in solargraphy. In spring, we can see an exhibition of portraits made with Tarmo's pinhole camera in the Museum of Photography in Tallinn.

What fascinates you about pinhole photography?

My first pinhole photos were solargraphs because the most convenient tool for capturing a solargraph is the pinhole camera. In solargraphy, I was interested in using super long exposure times; I didn't particularly care about so-called ordinary pinhole photography until recently. At one point, I saw pictures made with a pinhole camera on the Internet, and they were sharp and rich in detail. Until then I had only seen blurry or abstract pictures. I felt like trying to make technically the best possible pinhole photos I could.

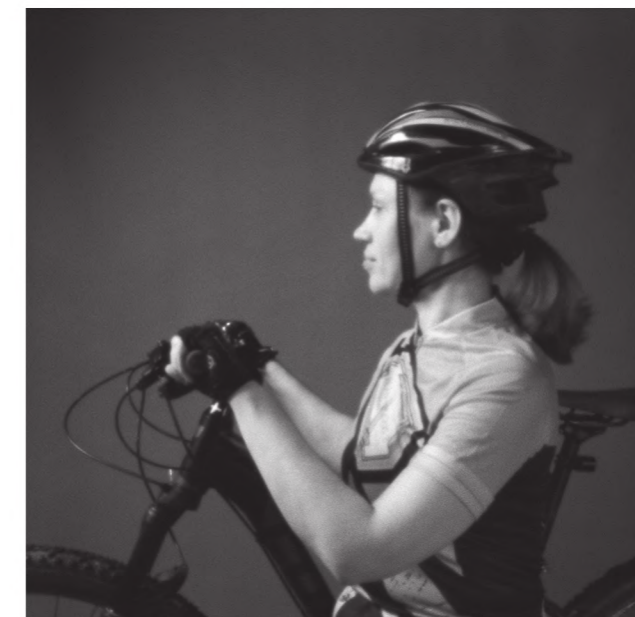
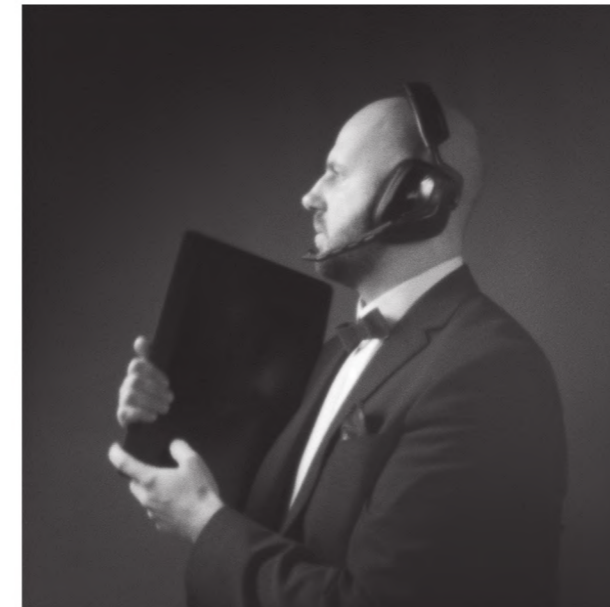
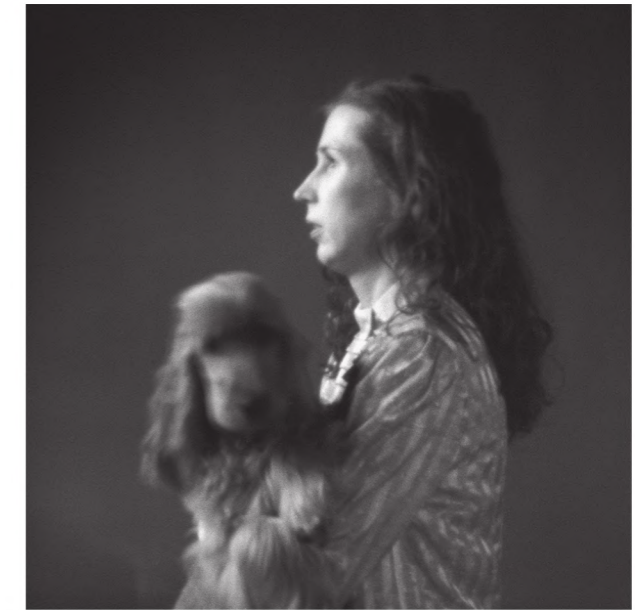
A pinhole camera will never produce an image with the same sharpness as a camera with a lens. The photo will always be somewhat blurry and with a soft feel, but this is where its specialty and charm lie.

What should a pinhole photographer take into account when creating photo projects? What's different compared to other cameras?

If we leave aside SLR cameras that have been converted to pinhole, i.e. a pinhole is attached instead of a lens, a pinhole camera is a simple machine that photographs on film or photo paper. It has no automation whatsoever that would measure exposure or wind on the film. However, using it might be more complicated compared to a modern camera.

To get a sharp image, the pinhole must be small, which is why little light gets through. Exposure time is stretched so long that no sharp image can be obtained without a tripod.

This must also be taken into account when shooting moving objects, including people. If the object cannot be forced to be still, one should try to capture the movement

Jana Kõppar
Caspar Lootsmann
Tiina Muts
Fotod / Photos: Tarmo Rätsep

Milliste nõelfotokaameratega te pildistate? Kas need on teie enda tehtud?

Solargraafia kaamerad ehitatakse ise vanadest plekkpurkidest. Valgustundliku materjalina kasutatakse mustvalget fotopaberit. Esimesed filmile pildistavad nõelfotokaamerad ostsin internetist. Tegemist on panoraamkaameratega, mille kaadri mõõtmed on 6 x 12 ja 6 x 17 cm. Neid kasutatakse maastikufotograafias. Portreeseeria pildistamiseks kaamera ehitasin ise ümber vanast keskformaadikaamerast Ljubitel 166B. Demonteerisin objektiivi ja selle asemele paigaldasin laserpuuritud „nõelaaugu“, mille ostsin internetist.

Miks just portreefotod, mitte maastikuvaated või mõned muud teemad?

Nõelfotode puhul alustasingi maastikuvaadetest. Nende alla võib liigitada ka solargraafid. Samuti käin looduses pildistamas peegelkaameraga, nii oli maastikufotograafia mulle tuttav teema. Kui sattusin sõbra kutsel Nõmme noortemaja fotoklubisse, tekkis sealses stuudios mõte proovida pildistada nõelkaameraga portreesid stuudio tingimustes.

Kui kaua portreeseeria valmis?

Seeria valmis veidi vähem kui aasta jooksul. Selle aja sisse mahutus modellide leidmine, nende pildistamine, filmide ilmumine ja lõpuks kogu seeria vormistamine paberil. Tehniliselt on tegemist otsast lõpuni analoogprotsessiga. Kõik fotod on pildistatud mustvalgele filmile ja kantud fotopaberile pimikus keemilise protsessi teel. Kasutasin selleks Nõmme fotoklubi stuudiot ja pimikut.

Mida te soovite portreeritavate puhul esile tuua?

Kõik portreeritavad on inimesed, kelle tööks või hobiks on fotograafia. Tahtsin avada nende isiksust mõne muu nurga alt. Palusin neil võtta pildile kaasa oma maailm, olgu selleks siis mõni muu hobi või tegevus peale fotograafia või lihtsalt fantaasia.

that the object produces. In a landscape photo, for example, capturing flowing water or the movement of clouds with long exposure produces interesting results.

Which pinhole cameras do you use? Did you make them yourself?

I construct solargraphy cameras from old cans myself. I use black and white photo paper as photosensitive material. I bought the first pinhole cameras from the Internet. They're panoramic cameras with a frame size of 6 x 12 and 6 x 17 cm. I use them in landscape photography. I built the portrait camera from an old medium format camera Lubitel 166B. I dismantled the lens and replaced it with a laser-drilled pinhole bought from the Internet.

Why portrait photos, not landscape scenes or some other topics?

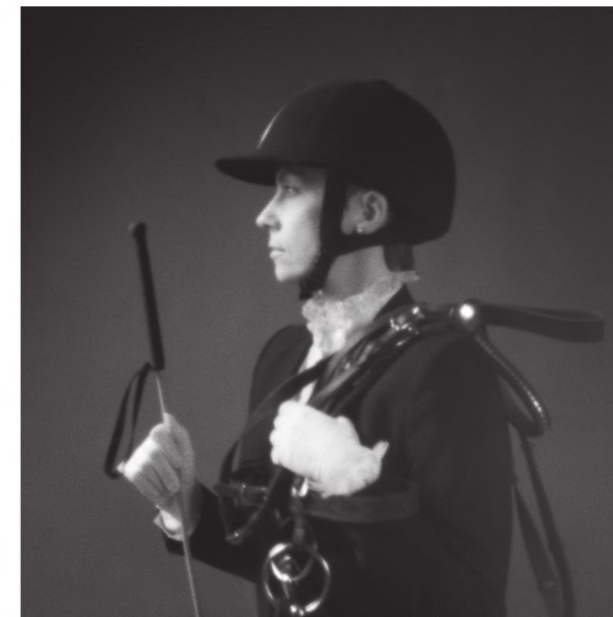
In the case of pinhole photos, I did start with landscape scenes. Solargraphs can also be classified under this heading. I also take nature pictures with an SLR camera, so landscape photography was a familiar topic for me. When a friend invited me to join the photo club at Nõmme Youth Centre, I had the idea in the studio there to try to capture portraits with a pinhole camera in studio conditions.

How long did it take to complete the series of portraits?

The series was completed in a little under a year. This period included finding models, taking pictures, developing films, and finally transferring the whole series onto paper. Technically it's an analogue process from start to finish. All photos are captured on black and white film and transferred onto photo paper in the darkroom. I used the studio and the darkroom of Nõmme photo club for this.

What did you want to highlight in the portraits?

All the people in the portraits are people whose work or hobby is photography. I wanted to unlock their personalities from a different angle. I asked them to take their world with them into the picture, be it a hobby or an activity other than photography, or just fantasy.

Reet Sau
Tanel Verk
Terje Talts
Fotod / Photos: Tarmo Rätsep

Ei, seda ma ei müü!

NO, IT'S NOT FOR SALE!

Foto ja tekst / Photo and article: Reet Sau

Miks on nii, et alati ei taha müüa? Miks on nii, et alati ei taha isegi näidata?

Nii palju olen kuulnud lauset, et kõik on müügiks ja kõike saab osta. Kas see on kliše või lihtsalt mõtlematult lendu lastud lause või siis hoopis tõde? Iga kord, kui keegi saab minu loominguga omanikuks, tunnen ma siirast huvi, kas tulevane kodu on hea. Ma hoolin oma loomingust ja oma piltidest. Lahtilaskmist ja uute kodude mõtet tuleb õppida ning harjutada. Seetõttu küsin vahel hiljemgi, kuidas pildil läheb ja kas talle on leitud sobiv koht.

Mõnikord on nii, et üks või teine töö vajab küpsemiseks aega. Enne uude koju kolimist on tal vaja läbida justkui teatud emotsionaalsed, hingelised ja vaimsed tasandid. Ühe pildi teekond alates tema loomisest kuni vormistamiseni (kellegi teise) seinal võib olla pikk. Oma tööd ja aega tuleb väärtustada, kuid paraku on ju ka nii, et lihtsalt andmisrõõmust praktilises elus ära ei ela.

See tunne, et ma alati ei taha müüa ega isegi näidata, on natuke ohtlik. Mida rohkem saan aru, et minus on toimunud mingi (sisemine) areng, seda rohkem ma mõistan, kui vähe ma ikka veel tean ja kui palju on arenda. Tekib omamoodi suletud ring, millest kõrvale astumine nõuab teadvustamist ja julgust. Teadmine, et arenguruumi on palju, innustab, sest kui kõik oleks selge ja enam midagi uut poleks õppida, oleks aeg vahetada eriala.

Ma seostan tihti inimesi ja puid. Kui mina olen puu ning minu looming on oksad, harud ja lehed, siis ajapikku kasvab võra väga tihedaks. See, mis tüvele kõige lähemal, on ühtlasi ka südamele kõige lähemal ja varjatud. Seda näen ainult mina. Aga ka see ruum võib jääda kitsaks ning siis ongi vaja leida endas otsustavat julgust lasta tööd vabaks ja iseseisvaks.

Ilmselt selle ruumi täitumisest on välja kasvanud üks minu „salakategooria“. Sinna kuuluvad sellised tööd, mida ma tegelikult müüa ei soovi, kuid võin neid näitusele välja panna või näiteks kinkida. Kinkimise ajendiks võib olla pikaajaline hea suhe või lihtsalt intuitiivne hetkeid.

Kõik müügiks – see sõnapaar minu praktilises keelepruugis ei kehti. Oma isiklik ruum ja selle interjööri kuulugu ikka iseendale. Seda lähemalt näha on väljast tulijaile privileeg.

Why do we not always want to sell? Why do we not always want to show?

I have often heard that everything is for sale and everything can be bought. Is it a cliché or thoughtless sentence, or is it really the truth? Every time someone becomes the owner of a photograph of mine, I am sincerely interested to know whether it's going to a good home. I care about my work and my pictures. I still need to learn and practice letting go and the idea of new homes. That is why I sometimes ask later how my photo is doing and whether it has found a good place.

Sometimes it takes time for a work of art to mature. Before moving to a new home it has to pass through certain emotional, mental and spiritual levels. The journey of a photo from the idea of its creation all the way to finding its place on (someone else's) wall may be long. One has to value one's work and time and, unfortunately, the reality is that the pure joy of giving does not put bread on your table.

The feeling that I don't always want to sell or even show is a dangerous feeling. The more I understand that (internal) growth has taken place in me, the more I realise how little I know and how much more I still have to develop. This creates a sort of vicious circle, stepping out of which requires awareness and boldness. Knowing that there is still so much space for growth is encouraging because if everything were clear and there was nothing new to learn, it would be time to change profession.

I often associate people and trees. If I am a tree and my work is the twigs, branches, and leaves, then over time the crown will grow to be very dense. Those closest to the trunk are hidden, and they are also closest to the heart. Only I can see them. But this space can also become too confining, and then you have to find this resolution and courage in yourself – to let your work go and be independent.

One of my 'secret categories' has probably grown out of this space filling. This includes work that I don't really want to sell, although I might be willing to make them part of an exhibition or perhaps gift them. Gifting might be motivated by a long-standing good relationship or just an intuitive momentary whim.

Everything for sale – this combination of words does not hold true in my practical language. Personal space and its interior should be yours alone. To see it more closely is a privilege to those on the outside.

Reet Sau. Sisemine võlu / Inner charm. 2016
Kaamera / Camera: Linhof Standard, 13x17 (1936)

Aiapagu. Tuglaste koduaed

GARDEN EXILE. THE TUGLAS'S GARDEN

Fotod / Photos: Tanja Muravskaja, Paul Horma

Tekst / Article: Elnara Taidre

Kumu kunstmuuseumi neljanda korruse projektiruumis leiab maist oktoobrini aset näitus, mis ühendab nõukogudeaegset fotoarhiivi ja tänapäevast fotouurimust. Lähtepunktiks on kolm albumit, mis koondavad Elo ja Friedebert Tuglase koduaia fotodokumentatsiooni – esteetiliselt ja kontekstuaalselt väga põnevat materjali. Tuglaste – praeguseks Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse – aia fotorepresentatsiooni ja aeda ennast uurib nüüdisaegse fotokunsti meetodite abil Tanja Muravskaja.

1933. aastal valmis Nõmmel Artur Adsoni ja Marie Underi maja, mille juurde rajati ka aed. 1944. aastal põgenes kirjaniikepaar Rootsi, maja anti üle sõjas kodu kaotanud Tuglastele. Kui Adson ja Under olid sunnitud jääma Rootsi pagulusse, siis Tuglased leidsid end peagi sisepaguluses. 1940. aastate lõpul, kodanliku natsionalismi ja hiiglasliku võimude käigus langes eesti varamodernistliku kirjanduse üks võtmetegelasi põlu alla: „Tuglaselt võeti ta pension, ta rahvakirjaniku nimetus tühistati, ta heideti Kirjanike Liidust välja. [...] Meie tutvuskond on äärmiselt väike, meil pole peaaegu mingit kirjavahetust, me näeme väga vähe inimesi. Ainult tahtejõu varal oleme suutnud hoida oma närvid korras ja osalt elurõõmugi alles.”¹

Elurõõmu aitas Tuglastel säilitada raamatute lugemine ja koduaia arendamine. Nii leevendasid „kibedad aiatööd” elukibedust. Stalini surmale järgnenud rehabiliteerimise käigus taastati 1955. aastal Tuglase kirjanikuõigused. Abikaasad hakkasid uuesti vastu võtma külalisi – sageli just aias, mis sai omanike silmis erilise tähtsuse. Aastail 1959–1961 võtsid nad ette aia põhjaliku jäädvustamise ning valmis kolm albumit „Meie aed” Paul Horma fotodega. Tuglaste aiafotod räägivad looduse armastamisest ja imetlemisest, kirjainimeste oskusest säilitada kontakti loodusega. Veelgi jõulisemalt mõjub aga see, millest need fotod vaikivad, mis jääb sellest aias väljapoole: raske nõukogude tegelikkus oma repressioonide ja võimumängudega. Ning selles valguses mõjub kogu see aia ilu eriti haprana.

Fotokunstnik Tanja Muravskaja otsib Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse aias Tuglaste pilku, aiapao kohalolu ja selle tähendust tänapäeval. Aed paradiisi sümboli, ideaalide ja utoopiade kohana ning sisepagulus kui vastupanu keerulistele sotsiaalpoliitilistele oludele on teemad, mis jäävad aktuaalseks ka tänapäeval.

Täname Underi ja Tuglase Kirjanduskeskust!

From May to October Kumu Art Museum's 4th-floor project room will host an exhibition bringing together the Soviet era photo archive and contemporary photography. The starting point is the three albums that hold photo documentation of Elo and Friedebert Tuglas's garden – aesthetically and historically very exciting material. The photographic material and the garden itself were studied by Tanja Muravskaja using the methods of contemporary photographic art.

In 1933, the house of Artur Adson and Marie Under, which also included a garden, was completed in Nõmme. In 1944, this literary couple fled to Sweden and the house was given to the Tuglas family, who had lost their home in the turmoil of Second World War. While Adson and Under become refugees in Sweden, the Tuglas family soon found themselves in the position of inner refugees. At the end of the 1940s, during the hunt for bourgeois nationalists, Tuglas as one of the key figures of early Estonian modernist literature was ostracised. “Tuglas was deprived of his pension and his title of people's writer was revoked; he was cast out of the Writers Union. [...] Our circle of acquaintances is extremely small, we have almost no correspondence, we see very few people. Only with our willpower have we been able to keep our nerves intact and some of our joie de vivre alive.”¹

What helped the Tuglas family to maintain their joie de vivre was reading books and working on their garden. Thus, “bitter garden work” provided relief from bitter life. During the rehabilitation that followed Stalin's death, Tuglas' rights as a writer were restored. Once again, the Tuglas family started receiving guests – often in the garden, which had become of special importance for its owners. In the years 1959–1961, they undertook the major project, which resulted in three albums titled *Our Garden*, with photos by Paul Horma. The Tuglas family garden photos speak about loving and admiring nature, and of the ability of persons of letters to retain their contact with nature. What is even more powerful, however, is what the photos do not talk about: what is outside of the garden, the harsh Soviet reality with its repressions and power plays. And in this light, the beauty of the garden comes across as especially fragile.

We thank Under and Tuglas Literature Centre!

¹ Elo Tuglas, *Elukiri. 1952–1958*. Tallinn: 1993. Lk. 9–10.

¹ Elo Tuglas, *Letters from Life. 1952–1958*. Tallinn: 1993. Pp. 9–10.

61

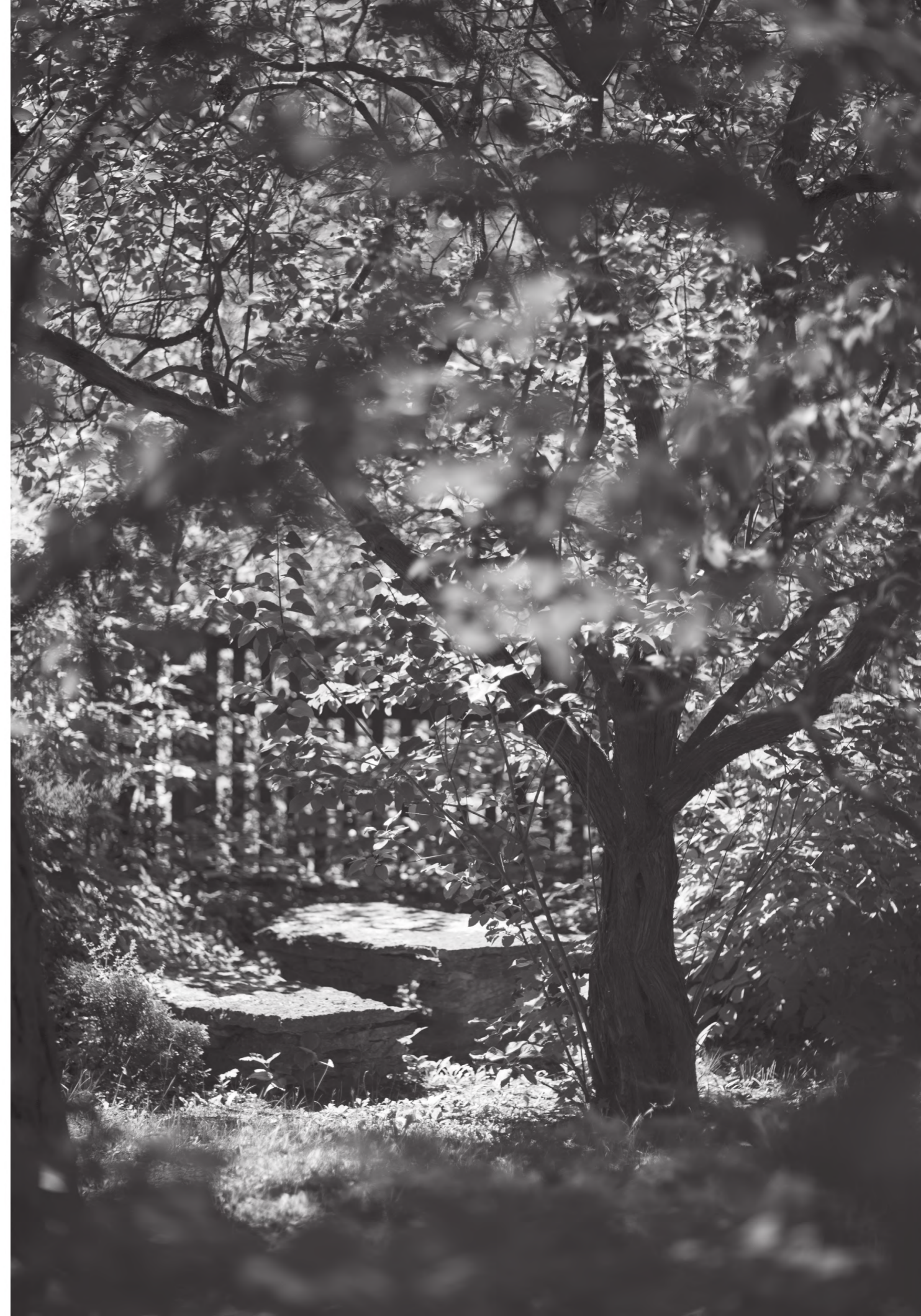

62

→ Foto / Photo: Tanja Muravskaja. 2016

↑ Fotod: Paul Horma. Elo ja Friedebert Tuglase aed Nõmmel 1959. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus
Photos: Paul Horma. Elo and Friedebert Tuglas's garden at Nõmme 1959. Under and Tuglas Literature Centre

In the garden of the Under and Tuglas Literature Centre, photo artist Tanja Muravskaja is looking for the gaze of the Tuglases, the presence of the garden refuge and its meaning today. The garden as a symbol of paradise, the place for ideals and utopias and internal refuge as resistance to complicated social and political circumstances are topics that are still relevant today.

21

22

19

18

Fotod: Paul Horma. Elo ja Friedebert Tuglase aed Nõmmel
1959. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus
Photos: Paul Horma. Elo and Friedebert Tuglas's garden.
Nõmme, 1959. Under and Tuglas Literature Centre

9

10

→ Foto / Photo: Tanja Muravskaja. 2016

↑ Fotod: Paul Horma. Elo ja Friedebert Tuglase aed Nõmmel
1959. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

Photos: Paul Horma. Elo and Friedebert Tuglas's garden.
Nõmme, 1959. Under and Tuglas Literature Centre

Heljub omal maal

HOVERING IN HER OWN LAND

Fotod: Anna Kõuhkna
Küsis / Interview: Kristel Schwede

Anna Kõuhkna (1994) on loominguliselt aktiivne noor kunstnik, kes maalib, teeb fotolavastusi, illustreerib raamatuid ja õpetab lastele kunsti. Positiivi galeriis näeb aprillis Anna fotolavastuste näitust „Heljub omal maal“.

Oled mitmekülgne kunstnik. Millisel loomehetkel sa erinevate meediumide vahel valiku teed?

Eluperiood iseenesest aitab valida, kas keskendun rohkem ühele või teisele. Süda kutsub, teisisõnu ka motiveeritus. Kutse on kui mikstuur, kuhu kuuluvad visiooni algvorm ja eneseusu elemendid. Loovusele mõjub hästi, kui lähenen väljendusele piiranguteta, nõnda valin hetke ajal – olgu see ühel päeval kollaaž ja teisel kaamera. Teen valikuid, usaldades uue päeva energiat ja kulgedes mööda voolu.

Tihti toimivad erinevad meediumid koos: fotost hargneb maal või maalist saan inspiratsiooni teha foto. Fotograafias on see pigem inimene kui asukoht, mis minu tegutsemise järele hõikab. Õige asukoht või olustik tuleb tema/nende kaudu. Kuid see ei pruugi alatiisiks nii jääda – järgmisel hetkel võin avastada end pildistamas mingi muu impulsi ajendil. Fotod sünnivad koosloomingus pildistatavaga, see on mulle fotograafina oluline. Olgu modellil peaosatäitjana vabadus väljendada end iseendana – orgaanilisus on see, mida oma fotodes taotlen, teiste fotodes imetlen.

Kas sinu looming saab alguse siseilma rännakutest või kogud ideid väliselust?

Olen seda usku, et kõik mis elus toimub, saab alguse siseilma rännakutest, väliselu on selle peegeldus. Inimene või konkreetsemalt mina ise, ei pruugi sellele kohe küll tähelepanu pöörata, kuid hiljem leiame seosed, juured. Pinnale keskendudes ei saa tõelist vaadet ning tekib oht minna iseendast liiga kaugele. Kui kunstnik pole enda sisemusega kontaktis, on tema looming küsitav.

Omaette loomeprotsess on märgata ja tajuda oma rännakuid. Minu puhul tuleb loomeprotsessis esimesena impulss, siis töö tegemine ning viimasena analüüs ja mõistmine, mida alateadvus parasjagu välja tahtis tuua ja kirjeldada.

Anna Kõuhkna (1994) is a creatively active artist who paints, makes staged photography, illustrates books and teaches art to children. In April, Gallery Positiiv will exhibit Anna's exhibition of staged photographs Heljub omal maal (*Hovering in Her Own Land*).

As an artist you use a variety of media, how do you make a choice between these different media?

Life itself helps me choose whether to focus more on one or the other. The heart calls; in other words, motivation too. The call is a mixture of the basic form of vision and elements of self-belief. It's good for creativity to approach expression without limitations, so I choose in the moment, be it collage one day or camera the other. I make choices by trusting the energy of the new day and going with the flow.

Different media often work together: a photo branches out into a painting or a painting inspires me to take a photo. In photography, it's more the person than the location that calls out to me. The right location or environment will come through him or her. This might not always be the case, however. The next moment, I could find myself taking photos on some other impulse. Photos are born out of co-creation with the subject; this is important to me as a photographer. The model as the main character should have the freedom to express themselves as who they are – the organic that I strive for in my photos and admire in the photos of others.

Does your work start out in the inner world or do you gather ideas from the outside?

I'm of the belief that everything that's happening in life begins in the inner world and the outside life is a reflection of it. A person, or more specifically I, might not pay attention in the moment, but I will find connections, roots, later. When focusing on the surface, we don't get the true perspective, and there's a risk of straying too far from oneself. If the artist is not in touch with his or her inner world, the work is questionable.

Noticing and perceiving our journeys is a kind creative

Anna Kõuhkna
Fotoseeria "Heljub omal maal". 2018
Hovering in her own land series. 2018

Palun räägi veidi lähemalt seeriast „Heljub omal maal”.

Mind paelus visuaalselt kõik, mis oli hõljuv – see oli minu meelest lihtsalt väga ilus. Sõnani „heljuv” või „hõljuv” jõudsin palju hiljem. Seerias kujutatud maastik, kus toimetab anonüümne ja muutlik tegelaskuju, on üks imelik koht. Ilm ei ole seal kuigi selge, kedagi teist näha pole, kui loodust mitte arvesse võtta. Ta väänleb ühes ja teises suunas, et mingitki selgust saada või järgmist teeotsa näha. Tühi, veidi kõle, vahest lihtsalt harjumatu koht, kuhu minnakse, kui on tarvis puhastuda ja läbida transformatsioon, enne kui tullakse tagasi inimeste sekka, taas kogema järgmisi õppetunde.

Lihtsamalt öeldes on fotoseeria omaenese kogemuse pildikeelde tõlkimine. Avastasin, et olen sellelaadses kohas veetnud paar aastat. Muutus pikas perioodis on, et rabelemist on jäänud vähemaks, mis näitab süvenevat leppimist paratamatu peatuspunktiga. Selle seisundiga sobivad märksõnad on „lunastus”, „paast”, „võõrutus”, see on iseenda ja oma hinge tundmaõppimine ning kokkuvõtete tegemine. Kuigi lugu on isiklik, olen selle loonud ja nüüdseks andnud kõigile „klaasi tagant” vaatamiseks, natuke nagu loomaaias.

Heljumine kui metafoor viitab, et sisemaailma rännak on läinud nõnda sügavale, et jalad on maast lahti. Teisalt kirjeldab aegluubisarnast elutempot, mis on vajalik taastumiseks ja mõtete, mineviku läbiseedimiseks.

Kuidas sa näed oma loomingu naistegelasi, kas nad on igavesed tüdrukud või enese- ja eluteadlikud naised?

Tööde sisulise poole pealt võib kaaluda märksõnaks „igavest”. Arvan, et kogeme ja elame läbi nii naiste kui laiemalt inimestena mingites eluetappides sarnaseid eksistentsiaalseid tundmusi, mis on aegumatud ja algavad iga uue inimeluga otsast peale. Need on igavesed küsimused, õppetunnid, areng, mõistmised. Sellest perspektiivist on nende naistegelaste sisemaailm mõtlik, analüüsiv, peatuv, omapäine ja järeldotsi tegev.

Eneseteadlikest rääkides: kas neil ongi enam vaja nii palju peatuda, järeldotsida? Või esitab just eneseteadlik endale elulisi küsimusi? Kaldun arvama viimast, kuid annan ruumi eksimisele. Siiski, on inimesi, kes liiguvad mööda elu, kordagi tunnetamata ja teadvustamata sügavamaid tõesid. Kui, siis ainult keerulises sundolukorras. Seeria neiud armastavad seesuguste küsimustega tegeleda vabatahtlikult, hobi korras.

process. In my case, the creative process starts out with the impulse, followed by doing the work and finally analysis and understanding what my subconscious was attempting to point out and describe.

Please tell us a little more about the Heljub omal maal (Hovering in Her Own Land) series.

I was visually fascinated by everything floating – it was just so beautiful to me. The word ‘hovering’ or ‘floating’ came to me much later. The landscape depicted in the series where an anonymous and changing character is present is a strange place. The weather isn’t all that clear there, no one else is around if you discount the nature. She twists one way and the other to find some sort of clarity or to see the next path. It’s empty, a little bleak, perhaps just an unfamiliar place to go if you need to cleanse yourself and undergo a transformation before coming back among the people to experience new lessons.

Simply put, the photo series is translating my own experience into imagery. I found that I had spent a few years in a place like this. The change over a long period of time is that the struggle has lessened, which shows a deepening reconciliation with the inevitable stopping point. Keywords for this state are salvation, fasting, rehabilitation, getting to know yourself and your soul, and making summaries. Although the story is personal, I have created and by now given it to everyone to look at ‘from behind the glass’, a little like in a zoo.

Hovering as a metaphor suggests that the journey through the inner world has gone so deep that the feet are off the ground. On the other hand, it describes a pace of life reminiscent of the slow motion that is necessary for recovery and digesting thoughts and the past.

How do you see female characters in your work, are they timeless girls or self and life-aware women?

From the substantive perspective of the work, we might consider eternal to be the keyword. I think that at certain stages of life we as both women and people experience and go through similar existential feelings that are timeless and start anew with each new human life. These are eternal questions, lessons, developments, understandings. From this perspective, the inner world of these female characters is thoughtful, analytical, personal and deductive.

Speaking of the self-aware, do they even need to stop, deduct so much anymore? Or maybe it’s a self-aware person that puts vital questions to themselves? I tend to think the latter, but I give myself room to be wrong. However, there are people who go through life without ever feeling and acknowledging deeper truths, or perhaps only in complicated forced situations. The girls in the series love dealing with these questions voluntarily, as a hobby.

Anna Kõuhkna
Fotoseeria "Heljub omal maal". 2018
Hovering in her own land series. 2018

Anna Kõuhkna
Fotoseeria "Heljub omal maal". 2018
Hovering in her own land series. 2018

Dokumentalistika delikaatsed ja julged lood

DELICATE AND COURAGEOUS STORIES OF DOCUMENTARY PHOTOGRAPHY

Fotod: Kertu Rannula
Küsis / Interview: Annika Haas

Tänapäeva dokumentalistika paistab üha enam silma individualistliku loomemeetodi poolest. Personaalsetest fotoprojektidest, mis lähtuvad kunstniku isiklikest ja sageli delikaatselt õrnadest kogemustest, on saanud maailmas tuure koguv trend. Pole enam teemasid, millest ei julgetaks pildikeeles rääkida. Omamoodi on see tasandanud šokiefekti ja avanud tee sisulise juurde. Oma autoripositsiooni tutvustamiseks ning sõnumi edastamiseks kasutatakse laialdasi fototehnilisi võtteid, mis suunavad kogu dokumentaalfotograafia kunstilise kujundi kasutamisele.

Arutleme **Kertu Rannulaga**, kuidas isiklike kogemuste kaudu valminud dokumentalistika aitab peegeldada ja avada ühiskondlikke protsesse. Noorel fotokunstnikul valmis eelmisel aastal vaimse tervise habrast tasakaalu käsitlev seeria „Psyops & Mind Control”, kus ta keskendus kogemusele psühhiaatriakliinikus. Tema haiglasoleku perioodi vältel dokumenteeritud narratiivist valmis kindlat eesmärki kandev lugu, millega fotograaf näitab uue, kaootilise olukorra ja iseendaga leppimist.

Nüüdisaja võtmesõnaks on kindlusetus, mille all võib silmas pidada eelkõige emotsionaalse heaolu puudumist. See kasvab välja abituse tundest, kus inimesel ei ole tunnetatavat hooba oma saatuse muutmiseks. Tulemuseks on haprus inimeste psüühilises olekus. Üsna hirmutav on Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) 10 aasta tagune vaimse tervise probleemidest põhjustatud tervisekaotustest tehtud kokkuvõte, mis prognoosib 2020. aastaks depressiooni muutumist arenenud riikides haiguste (ka füüsiliste) peamiseks põhjustajaks. („Global Burden of Disease Study 2013” uuringutulemustega saab tutvuda meditsiiniajakirjas Lancet, 2015).

Kertu, kuidas jõudsid otsuseni, et jagad teistega õrna sisemise mina delikaatset probleemi?

Seeria valmimise ajal oli see minu jaoks ainuke teema, millega suutsin suhestuda. Haigla eluolu dokumenteerimine ja hiljem projektiks vormistamine andis mulle võimaluse seal viibimist lahti mõtestada ja kogetud emotsioonidega paremini toime tulla. Samuti leian, et teemal on ühiskonnas kõlapinda.

Today's documentary photography is increasingly noteworthy because of its individualistic approach to creation. Personal photography projects that are based on the artist's individual and often delicately tender experiences have become a worldwide trend. There are no longer topics that artists don't dare to talk about in visual language. In a way, the shock effect has been nullified and the path to content has been forged. A wide range of photographic techniques that lead the whole of documentary photography to using an artistic image are used to introduce the author's position and to convey the message.

Below, we talk to **Kertu Rannula** about how documentary photography made through personal experience helps to mirror and unlock social processes. Last year, Rannula produced a series titled *Psyops & Mind Control*, which looks at the fragile balance of mental health, based on her experience at a psychiatric clinic. The narrative documented during Rannula's period in hospital become a story with a specific purpose, showing reconciliation with a new chaotic situation and with oneself.

The keyword today is uncertainty, which could foremost mean a lack of emotional wellbeing. This uncertainty grows out of the feeling of helplessness when a person has no ability to change their destiny. The result is a fragile psychological state. The summary of loss of health caused by mental health issues drawn up by the World Health Organization (WHO) ten years ago predicts that by 2020, depression will be the leading cause of illnesses (including physical) in developed countries. (*Global Burden of Disease Study 2013*, study results in the medical journal Lancet, 2015).

Kertu, how did you come to the decision to share the delicate problem of your tender inner self with others?

At the time of completing the series, it was the only topic I could relate to. Documenting the life there and making it into a project later gave me the opportunity to make sense of my stay at the hospital and better cope with the emotions I experienced. I also think that it's a subject that resonates in society.

Kertu Rannula
Psyops & Mind Control. 2018

Sotsiaalne närv on paljuski seotud tahtmisega mõista. Milline on aga mõistmise suhe hinnangutega? Paratamatult hakkavad ju vaatajad intiimseid fotoprojekte nähes hinnanguid andma.

Olen juba eos leppinud, et hinnanguid ei saa vältida. Erinevad inimesed suhestuvad erinevalt. On äärmusi, kes ei suuda ega taha mõista, ja on neid, kes saavad samastuda tänu isiklikule kogemusele. Siiski loodan mõistmisele, et vaimne tervis on äärmiselt individuaalne teema. Me talume stressi ja pingeid väga erinevalt, meie vaimse tervise tugevus on individuaalne. Selle peale tasub mõelda enne hinnangute andmist.

Milliseid sisemisi raskusi elasid endas läbi projekti tehes?

Kuna sattusin haiglasse ootamatult, oli raskeim alguses olukorraga kohaneda ja leppida. Tundsin, et terve maailm on korraga nihkes. Tahtsin kogu hingest tagasi koju, kuid samal ajal ei teadnud enam, kuidas suhtuda minevikku ja mis saab tulevikust, kuidas minna edasi pärast haiglat. Kõik elu perspektiivid vajusid kokku. Mu suurim hirm kogu aeg oli, et elu ei loksu enam kunagi samasse paika, kus see varem oli. Esimene nädal aega soovisin, et saaksin teha ajus restardi, kustutada kõik tunded ja mälestused.

Nüüd, kui haiglas viibimisest on piisavalt aega möödunud ja olen jälle tavaeluga kohanenud, pean tunnistama, et olen pigem tänulik haiglas veedetud aja üle. Õppisin ennast paremini tundma ja sain vastused paljudele varem piinanud küsimustele. Edasi lähen targemana ja oskan tulevikus oma vaimse tervise eest paremini hoolt kanda.

Kuidas võiks dokumentalistika parandada ühiskonna vaimset tervist?

Selliste teemade käsitlemine kunsti ja dokumenteerimise ühendamise kaudu võiks aidata ühiskonnas vaimse tervise teemat destigmatiseerida. Ikka veel levib täiesti vale arusaam psühhiaatriaiglas viibinute kohta, tegelikult on seal palju tavalisi inimesi.

Tänapäeva heaolumaailmas, kus meid ümbritseb tohtu infotulv ja kiirus ning füüsilised haigused on kergemini ravitavad kui kunagi varem, peaksime pöörama tähelepanu just vaimsele tervisele. Psühholoogi juures käimine on täiesti normaalne ja psühhiaatrit ei peaks häbenema. Vajalik on saada asjakohast abi, ei tohi üksi piinelda.

Kindlasti leidsin haigla projekti kaudu väljundi, kuidas oma maailma parandada ning ümbritsevat elu ja kogemusi lahti mõtestada. Seega saan vähemalt isiklikust seisukohast väita, et maailma saab parandada ka fotograafia abil. Kunstnikuna loodan, et mõni vaatajagi suudab samastuda ja sarnaseid olukordi läbi elades tunda, et vaimselt haprasse olukorda sattumine on normaalne ja et ta ei ole ükski.

To a large extent, the social nerve is related to the desire to understand. But what is the relationship between understanding and making judgments? Inevitably, the audience will make judgments when they see intimate photo projects.

I accepted from the start that I couldn't avoid judgments. Different people will relate to it differently. There are the extremes who are unable and unwilling to understand, and there are those who can relate to it thanks to their own experiences. However, I hope that the audience understands that mental health is an extremely individual thing. We tolerate stress and tension very differently; the strength of our mental health is personal. It's important to think about that before making judgments.

What kinds of internal difficulty did you experience when working on the project?

Because I ended up at the hospital unexpectedly, the most difficult thing in the beginning was to adjust to and accept the situation. I felt as if the whole world had suddenly shifted. I wanted to get back home more than anything, but at the same time I no longer knew how to deal with the past and what would become of the future, how to move forward after getting out of the hospital. All perspectives regarding life fell apart. My biggest fear the whole time was that my life would never again be like it was. The first week I wished I could restart my brain, delete all the feelings and memories.

Now that enough time has passed since I was in hospital and I have adjusted to everyday life again, I have to admit that I'm grateful for the time I spent at the hospital. I got to know myself better and got answers to a lot of questions that had plagued me before. Going forward, I'm smarter and know how to take better care of my mental health.

How could documentation improve the mental health of society?

Addressing such topics through art and documentation could help destigmatise the topic of mental health. There's still a completely incorrect belief about people who have been in a psychiatric hospital; there are really a lot of normal people there.

In today's welfare society where we're surrounded by enormous amounts of information and where physical illnesses are easier to treat than ever before, it's mental health we should be paying attention to. Going to a psychologist is perfectly normal, and we shouldn't be ashamed of it. It's important to receive proper help, no one should suffer alone.

The hospital project definitely gave me an outlet to improve my world and unravel the life and experiences that surround me. So, at least from my own point of view, I can say that photography can also help to make the world a better place.

Miks valisid visuaalseks keeleks mõneti robustse otseütlemise? Tehnilistest vahenditest valisid analoogse automaatkamera ja otsevälgu kohatise kasutamise. Ka ülevalguse.

Ma ei osanud ega saanud teemale muud moodi läheneda kui ausalt. Tundsin, et pean oma päriselt eksisteerivad tunded, emotsioonid ja hetked, mida haiglas kogesin, võimalikult tõetruult talletama. Kasutasin dokumentatsioonis lisaks fotodele haiglas peetud päevikut, kuhu kõige raskematel hetkedel oma segaseid tundeid välja valasin. Kaamerasse püüdmiseks hakkasin otsima olukordi, mis tundusid mulle natuke koomilised või toorelt olmelised.

Mulle meeldib „seebikarbi“ *snapshot*’e võrrelda oma mälestuskildudega, mis olukordadest ajusse talletuvad. Mõned hetked on teravamalt meeles kui teised, teatud mälestused kinnistuvad udusemalt. Visuaali puhul tahtsin, et vaataja tajuks midagi sarnast, sekundi murdosa jooksul jäädvustatud hetki.

As an artist, I hope that viewers can relate to this and when they find themselves in similar situations feel that finding yourself in a mentally fragile situation is normal, and that they are not alone.

Why did you choose a somewhat robust, straight talking visual language? In technical terms you chose an automatic analogue camera and direct spotlight flash. And also overexposure.

I couldn't and didn't know how to approach the topic other than honestly. I felt that I have to record my actual feelings, emotions and moments experienced at the hospital as authentically as possible. In addition to photos, I used a journal that I kept in the hospital where I poured out my confusing feelings in the most difficult moments. Through the camera I started to look for situations that felt a little comical or mundane in the raw sense.

I enjoy comparing camera snapshots with my memories of situations stored in the brain. Some moments are sharper than others, certain memories are foggier. With the visual, I wanted the viewer to perceive something similar, moments captured in a fraction of a second.

Kertu Rannula
Psyops & Mind Control. 2018

ÖNNELIK LÖPP?

missused

?????

christeenida

KUIDAS

M

firmas

EDASI ???

19. 11. 18

S

familia

M

on vaise ambassade

Aja kirjutamine Diana Tamane loomingus

WRITING TIME IN DIANA TAMANE'S ARTWORK

Fotod: Diana Tamane
Tekst / Article: Annika Toots

Mis on aeg? Saladus – olemuseta ja kõikvõimas
Thomas Mann „Võlumägi”

Diana Tamane looming on pälvinud nii Eesti kui rahvusvahelisel kunstimaastikul viimasel ajal üsna rohkelt tähelepanu. 2017. aasta fotokunstimessil tõstis rahvusvaheline žürii esile tema peretemaatikaga tegeleva „**Blood Pressure**” (2016) ja „**Typology of Touch**” (2015) jõudis 2018. aastal Winterturi fotomuuseumi kogusse. Kunstnikuna on Diana Tamane nüüdisaegne nomaad, kes on sündinud 1986. aastal Riias, kuid fotograafiat on ta õppinud Tartu Kõrgemas Kunstikoolis. Kuigi füüsiliselt viibib Tamane rohkem Eestis kui Lätis, on tema teosed tugevalt seotud oma Riias elava perekonnaga. Just see distants võib olla põhjuseks, miks Tamane teosed on kõnetanud nii paljusid – see on andnud fotokunstnikule võimaluse esitada perekonnaga seotud temaatikat liigsesse nostalgiasse või igatsusse laskumata. Tamane teosed on ausad, kriitilised ning puudutavad mitmeid tähtsaid globaalseid probleeme.

Tamane looming on suures osas autobiograafiline. Just sügavalt isikliku materjali põhjal tegeleb ta suurte keeruliste teemadega, nagu aeg, mälu ja identiteet, ehk teemadega, mis sageli väljenduvad kõige võimsamalt kunstis ja kirjanduses. Nagu teksti alguses toodud tsitaat viitab, on üheks teemaks aeg, millega Tamane tegeleb paljudes oma teostes. „Nii nagu ruumi saab kirjeldada temas sisalduvate kehade kaudu, nii saab aega kirjutada ruumiliste muutuste kaudu,”¹ on öelnud Epp Annus oma raamatus „Kuidas kirjutada aega?”. Aja kirjeldamiseks ja visualiseerimiseks kasutab Tamane oma perekonda, tuues nende kaudu esile füüsilised muutused, mis toimuvad nii ruumi kui ka inimestega.

Sageli on ajas toimuvate muutuste tabamine keeruline, sest kõik on muutuv: korraga teisenevad nii ümbritsev keskkond, inimesed meie ümber kui ka me ise. Kui võtta näiteks laste ja vanemate vaheline suhe, siis kuigi aeg möödub ja laps saab täiskasvanuks, jääb ta oma vanematele alati lapseks. Sarnaselt mäletame oma vanaisa alati vanana. Tamane videoteos

What is time? Secret – without essence and almighty
Thomas Mann *The Magic Mountain*

Diana Tamane's artwork has earned quite a bit of attention in both the Estonian and international art world lately. Her **Blood Pressure** (2016), focusing on the theme of family, was mentioned by an international jury at the Estonian Photographic Art Fair 2017, and **Typology of Touch** (2015) was included in the collection of the Fotomuseum Winterthur in 2018. As an artist, Diana Tamane is a contemporary nomad who was born in Riga in 1986 but received her photography education at Tartu Art College. While Tamane spends more time in Estonia than in Latvia, her work is closely tied to her family, who live in Riga. This distance might be the reason why Tamane's work has spoken to so many – it has given her the opportunity to present the topic of family without sliding too far into nostalgia or longing. Tamane's work is honest and critical and touches on many issues that are currently of global importance.

Tamane's work is largely autobiographical, and through this deeply personal approach she looks at complex topics like time, memory and identity – topics that are often most powerful when expressed through art and literature. As the quote at the beginning of the text suggests, time is a topic that Tamane focuses on in several of her works. “Just as space can be described through the bodies in it, time can be written through spatial changes,”¹ Epp Annus has said in her book “Kuidas kirjutada aega?” (*How to Write Time?*). Tamane uses her family to describe and visualise time by highlighting the physical changes taking place in both space and people.

It is often difficult to capture changes in time, because everything is changing – the surrounding environment, the people around us and we ourselves all change. Take the relationship between children and parents, for example. Even though time passes and children becomes adults, they will always be a child to their parents. Similarly, we will always

¹Annus, Epp. Kuidas kirjutada aega. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2002, lk 15.

¹Annus, Epp. How To Write Time. Tallinn: Under And Tuglas Literature Centre, 2002, lk 15.

Diana Tamane
Family Portrait. 2012-...

„Family Portrait” toob need muutused välja selle kaudu, et on kõrvuti paigutanud oma pere nelja põlvkonna naisliikmed ning näitusesaalis on needsamad liikmed omakorda kõrvuti asetatud erinevate aastate jooksul tehtud videojäädvustuste näol.

„Family Portrait” (2012–...) on protsess: iga kord, kui Tamane on Riias, istub perekond koos diivanile ja vaatab mõned minutid objektiivi. Eriti kõnekas on vanavanaema surma järel tühjaks jäänud koht, aja vältimatu möödumisega kaasneva paratamatuse valjuhääln kohalolu. Pinget toob sellesse teosesse videoformaati. Kuigi tegemist on tüüpilise pereportreega, on see jäädvustatud foto asemel videona, milles aeg ei ole niivõrd paberile kristalliseerunud hetk, vaid paralleelselt jooksvate aegade kogum, milles sisaldub nii perekonna koosviibimise aeg (hingamine, silmapilgutused), aeg, mis on möödunud selle video tegemisest (jäädvustatud inimeste muutumine ja vananemine), kui ka selle teose vaataja oma aeg.

Octavio Paz on rääkinud sellest, kuidas aeg on reaalsuse voolamine, kuid inimene on langenud mõõdetavasse aega ja muutunud kella, kalendri ja järgnevuse vangiks. Enne seda oli aeg, kui aeg ei olnud järgnevus ja üleminek, vaid olemasoleva liikumatu aja pidev jätkumine, milles sisaldasid kõik ajad.² Kuigi markeeritud teatud aastaarvuga, viitavad Tamane teosed pigem just sellele olemasoleva aja pidevale ja peatamatule jätkumisele, mis on tajutav vaid märkide kaudu, mida see endast maha jätab. Nii ka näiteks teoses „Typology of Touch”, milles on kujutatud kunstniku perekonna nelja põlvkonna naiste nahka suuremõtmelisel mustvalgel fotol. Nahk – inimese suurim organ – on ajale kõige vastuvõtlikum. Nahk on inimese kaitsebarjäär, mis vananeb koos temaga ning aeg joonistab sellele nagu valgele lõuendile kortsud, armid ja sünnimärgid.

Sarnasel generatsioonide erinevuste kaudu aja vaikset ja vältimatut möödumist kirjeldaval kõrvutamisel põhineb teos „Tetrptych” (2015), milles on jäädvustatud kunstniku, tema ema, vanaema ja vanavanaema seina ja tapeeti. Kui nahk on meil elu jooksul üks ja sama, siis eluruumide tapeet enamasti siiski vahetub, kuid kõrvutamise kaudu kirjutab Tamane aega, tuues nähtavale aja möödumisele (ja ka ajastule) viitavad märgid. Nende pisikeste muutuste ja erinevuste jäädvustamise, nii-öelda aja arhiveerimise kaudu, jõuab Tamane sammukese lähemale aja saladusele: see on olemuseta ja kõikvõimas. Selles sisalduvad kõik ajad, selle vool on järeleandmatu, peatumatu ning see jätab endast pidevalt maha vihjeid.

remember our grandfathers as old. Tamane’s video **Family Portrait** highlights these changes by positioning four generations of female members of her family next to one another, and in the exhibition hall these same family members are, in turn, positioned next to one another as video recordings made over the years.

Family Portrait (2012–...) is a process. Every time Tamane is in Riga, her family sit on the sofa and stare at the lens for a few minutes. The spot left empty after the death of the great grandmother speaks particularly loudly – the emphatic presence of inevitability accompanying the passing of time. The use of video brings tension to the work. Despite being a typical family portrait, it is captured on video instead of as a photo. In video time isn’t so much a moment crystallised on paper but rather is a set of times running parallel that include the time that the family spends together (animation, blinking), the time elapsed since the video was made (captures the changing and aging of people), and the time of the person viewing the work.

Octavio Paz has talked about how time is the flow of reality, but man has entered chronometric time and become a prisoner of the clock and the calendar. Previously there was a time when time was not a succession and a transition, but rather the perpetual source of a fixed present in which all times were contained. Although marked with a certain year, Tamane’s work tends to refer more to this constant and unstoppable continuation of time which can only be perceived through the signs it leaves behind. The same can also be seen in *Typology of Touch*, which depicts the skin of four generations of women of the artist’s family in a large format black and white photo. Skin – the human body’s largest organ – is the most receptive to time. Skin is a protective barrier for humans that ages with us; time sketches wrinkles, scars and birthmarks onto it as onto a white canvas.

Tetrptych (2015), which captures the wall and wallpaper of the artist, her mother, grandmother and great grandmother, is also based on a similar juxtaposition that describes the quiet and inevitable passage of time through intergenerational differences. While we have the same skin throughout our lives, the wallpaper usually changes, but through the juxtaposition Tamane writes time by putting the spotlight on the signs indicating the passage of time (and the era). By capturing these small changes and differences, by archiving a certain time, Tamane takes a step closer to the secret of time – it is without essence and omnipotent: it contains all the times, its flow is relentless, unstoppable; and the flow always leaves behind clues.

²Paz, Octavio. Üksinduse labürint. Tallinn: Varrak, 2003, lk 241.

²Paz, Octavio. Labyrinth Of Solitude. Tallinn: Varrak, 2003, lk 241.

Diana Tamane
Typlogy of Touch. 2015

Diana Tamane
Tetrptych. 2015

Gustav Klucis, nõukogude fotomontaaži pioneer

GUSTAV KLUCIS, PIONEER OF SOVIET PHOTOMONTAGE

Karin Pastak

Fotomontaažid ja kollaaž / Photomontages and collage:
Gustav Klucis, Latvian National Museum of Art

Gustav Klucis (kirjapilt ka: Klutsis) (1895–1938) on peamiselt tuntud kui Vene konstruktivist, ent vähem on teada tema algne päritolu. Lätis sündinud ning seal esmase kunstihariduse omandanud Klucis sattus esimese maailmasõja järel revolutsioonikeerisesse ning asus sarnaselt paljude teiste oma aja intellektuaalidega pooldama uut, sotsialistlikku ühiskonnakorda. Selle hüvanguks pühendas ta terve oma elu ja loomingu, rakendades konstruktivistlik-eksperimentaalseid tehnoloogilisi võtteid „uue ajastu“ kunsti tarbeks. Kunst pidi teenima ja peegeldama ühiskonda ning selle järjest uhkemaid saavutusi. Muidugi olid aga reaalsus ja ideoloogia nihkes ning ka Klucise saatust võib vaadata kui oma aja sümptomaatilist näidet: ta kaotas elu 1938. aastal Stalini puhastuslaines.

Klucis oli kiindunud fotograafia väljendusvõimalustesse ja teda võib pidada Nõukogude fotomontaaži üheks pioneeriks. Vanadele isemidele selja keeranud ning tehnoloogilisi võimalusi omas ajas revolutsiooniliselt rakendanud kunstnik suhtus oma loomingusse teadusliku pühendumuse ja täpsusega ning avaldas ka mitmeid teoreetilisi artikleid. 1919. aastast pärinev „Dünaamiline linn“ tähistab Klucise loomingus fotomontaaži avastamist. Utopiline kompositsioon järgib suprematistlikke põhimõtteid ning kujutab uue aja linnakeskkonna rajamist. Järgnevate aastate jooksul pööras Klucis fotomontaaži võimalused võimu teenimiseks, saavutades enneolematuid ideoloogilisi kompositsioone. 1930. aastatel, Stalini isikukultuse süvenedes, lõi Klucis mitmeid analoogseid plakateid ning kujundusi. Hoolimata propagandistlike kompositsioonide ning nendes kasutatava kujundikeele teatavast lihtsustumisest aja jooksul jäi Klucise loomingus kuni lõpuni tuntavaks tugev vajadus otsida, eksperimenteerida ning olla ka tehnilises võtmes visionäärlik.

Kumus 12. aprillil 2019 avataval Klucise retrospektiivil (kuraator Iveta Derkusova) eksponeeritakse Klucise loomingut alates päris varastest konstruktivistlikest eksperimentidest kuni kunstniku elu lõpuni. Muuhulgas tulevad eksponeerimisele kuulus spartakiadiseeria ning ainulaadne, Klucise jooniste põhjal rekonstrueeritud kolmemõõtmeline objekt. Näitust saab vaadata 25. augustini 2019.

Gustav Klucis (also Klutsis) (1895–1938) is mainly familiar as a Russian Constructivist, although his original background is less well known. Klucis, who was born and began his artistic training in Latvia, was caught up in the whirlwind of revolution after World War I and, like many other intellectuals of his time, ended up favouring the new socialist order of society. He dedicated his whole life and work to the cause, applying experimental constructivist techniques for the art of the ‘new era’. Art was to serve and reflect society and its ever greater achievements. Of course, there was a disconnect between reality and ideology, and Klucis’ fate could also be seen as a symptomatic example of his time: he lost his life in Stalin’s Great Purge of 1938.

Klucis was fond of the possibilities of photography, and he could be viewed as one of the pioneers of Soviet photomontage. Klucis turned his back on the old ‘-isms’ and implemented the technological possibilities in a revolutionary way applied scientific commitment and precision to his work, also publishing several theoretical articles. Dynamic City from 1919 marks the discovery of photomontage in Klucis’ work. Its utopian composition follows Suprematist principles and depicts the establishment of an urban environment of the new era. In the years to come, Klucis turned the possibilities of photomontage to the service of the state, achieving unprecedented ideological compositions. In the 1930s, as Stalin’s cult of personality deepened, Klucis created several analogous posters and images. Despite the progressive simplification of propagandistic compositions and imagery used in them, the intense need to search, experiment and be visionary in technical possibilities remained noticeable throughout Klucis’ work.

The Klucis retrospective to be opened in KUMU on 12 April 2019 (curator Iveta Derkusova) will exhibit Klucis’ work from the very early constructivist experiments up to the end of his life. Among others, the exhibition will include the famous Spartakiada series and the unique three-dimensional object reconstructed from Klucis’ drawings. The exhibition will be open until 25 August 2019.

Gustav Klucis. Sotsialistliku ehitustöö rindel. Plakati kujundus. 1927–1928
On the Front of Socialist Construction. Design for poster. 1927–1928.
Photomontage, collage, gouache, pencil, charcoal, Indian ink, aluminium powder

Клусис. Демонстрация выборов отг. КХУТЕМАСа

↑ Gustav Klucis. Postkaardi kujundus „Spartakiadile”. 1928. Fotomontaaž / Postcard Design for “Spartakiad” 1928. Photomontage.

↖ Gustav Klucis. Kõik nõukogude valimistele! Plakati kujundus. 1930. Fotomontaaž, vesivärv, guašš, tušš / Everyone to the Election of the Soviets! Design for poster. 1930. Photomontage, watercolour, gouache, Indian ink

← Gustav Klucis. Osnovnoje. Kunstikooli VKhUTEMAS õpilastööde näituse stendi kujundus. 1924–1926. Fotomontaaž, vesivärv, guašš, tušš / Design project for the emblem of the Basic Course of VKhUTEMAS. 1924–1926. Photomontage, watercolour, gouache, Indian ink

Tumeturism: ajaloohuvi või meelelahutus?

DARK TOURISM: HISTORICAL INTEREST OR EXCITING ENTERTAINMENT?

Fotod / Photos: Silvia Pärmann
Küsis / Interview: Kristel Schwede

Aja kulgedes muutuvad kunagised tuhandeid inimesi nõudnud kriisikohad sujuvalt tumeturismi atraktsioonideks. Tumeturismi objekte koondava kodulehe (www.dark-tourism.com) andmetel leidub maailma 110 riigis ligi 900 sihtkohta, kus saab tutvuda sõjaajaloo objektidega, uurida aja parandavaid jälgi katastroofi piirkonnas või mõtiskleda muuseumivaikuses saatusest ja inimese haprusest. Dramaatiliste sündmuste toimumispaigad on põnevate lugudega kohad neile, kelle lähedasi sündmus pole puudutanud, ja ajaloo käigu või leinaga leppimise võimalus teistele. Rändurfotograaf **Silvia Pärmann** käis Ukrainas asuvas Tšornobõli tuumajaama piirkonnas ja selle töötajate jaoks ehitatud linnas Pripjatis, mis pärast 1986. aasta kevadel toimunud tuumakatastroofi on muutunud kummituslinnaks.

Kuidas tekkis mõte Tšornobõli külastada?

Üsna juhuslikult. Mind huvitavad tunnustamata riigid ja kui uurisin Ukraina naaberriiki Transnistriasse sõitmise võimalusi, siis selgus, et Eestist alustades on kõige loogilisem minna Kiievi kaudu. Kuna ma polnud seal varem käinud, tekkis mõte teekonna alguses väike peatus teha. Läks alla viie minuti mõistmaks, et Kiievis suurem vaatamisväärsus asub linnast paaritunnise sõidu kaugusel.

Tšornobõli jaamast endast tundus huvitavam Pripjati linn, mis ehitati ennekõike energeetikutele, ent ka varjamatult sooviga muuta reaalsuseks sotsialistlik utoopia uue ajastu linnast. 1970. aastal rajatud Pripjat, kus 1986. aastal elas ligi 50 000 inimest, pidi olema musterlinn ning selle arhitektuuriline terviklikkus üsna erakordne. Ehitati uudse linnaplaani järgi, mille töötasid välja Moskva arhitekt Nikolai Ostozhenko ja tema meeskond.

Kuidas olid reisiks valmistunud?

Minu lapsepõlvest saadik on Tšornobõli katastroofist kogu aeg räägitud ning üsna regulaarselt on kirjutatud ka hilisemast olukorrast piirkonnas. Giidita pole sinna võimalik minna ja kohal käinud inimeste kommentaarid foorumites kinnitasid, et väga palju sõltub giidi riskijulgusest, kui palju Pripjatit näha õnnestub. Paljudesse hoonetesse on varisemisohu tõttu

As time progresses, former hotspots that have claimed thousands of human lives are smoothly becoming attractions of dark tourism. According to the website bringing together objects of dark tourism (www.dark-tourism.com), there are close to 900 destinations in 110 countries where one can check out objects of military history, study the healing traces of time in disaster areas, or ponder the fate and fragility of human life in the silence of a museum. The locations of dramatic events are places with exciting stories for those whose loved ones have not been touched by the event, and an opportunity to come to terms with the course of history or mourning to others. Wandering photographer Silvia Pärmann visited the area of the Chernobyl nuclear power plant in Ukraine and the town of Pripjat, built for its workers, which has become a ghost town following the nuclear disaster of spring 1986.

What gave you the idea of visiting Chernobyl?

It was quite by accident. I am interested in unrecognised countries, and when I was investigating the possibility of going to Transnistria, one of Ukraine's neighbours, I realised that departing from Estonia, the most logical route is to go via Kiev – as I had never been there before I had the idea to make a little stopover at the start of my journey. It took me less than five minutes to realise that a sight of much more significant than Kiev is located a couple of hours drive away.

More than the Chernobyl plant itself, the town of Pripjat, which was built for energy industry workers – but also with an unconcealed desire to make a socialist utopia – seemed much more fascinating. Pripjat, founded in 1970 and where almost 50,000 people lived by 1986, was supposed to be a model city and so its architecture was quite extraordinary. The town was built according to an innovative city plan that had been developed by the architect Nikolai Ostozhenko from Moscow.

How did you prepare for the trip?

Since my childhood the Chernobyl disaster has always been a topic of conversation, and covered quite regularly in

Silvia Pärmann
Pripjat. 2018

juba mitu aastat keelatud siseneda. Ilmselt on mõne aasta pärast neid hooneid raske puudetihtnikust üles leida.

Tundus, et ise liiga palju ette valmistada ja otsustada ei saagi. Kuna fookus on siiani olnud katastroofil ja sellele järgneval ajal, lugesin Pripjati katastroofieelsete aastate kohta. Võinuks arvata, et nii olulise tuumaelektrijaama kõrval asuv linn oli suletud, kuid Pripjati said kõik sõita, et näha sotsialistliku riigi saavutusi. Seal olid mugavused, millest mujal Nõukogude Liidus võis vaid unistada. Pripjat oli mõeldud kuulsaks saada. Ehkki sellist kuulsust, mille tõi 33 aastat tagasi, 26. aprillil 1986 toimunud plahvatus, ei soovinud keegi. See puudutas mingil moel ligi viit miljonit inimest Euroopas.

Kas tegelikkus osutus selliseks, nagu sa arvasid?

Üks asi on lugeda, et tegemist on Ukraina tähtsaima turismiobjektiga, teine asi on näha, kuidas USA-st, Hongkongist, Hollandist ja Lõuna-Aafrikast pärit inimesed ronivad vaimustunult mööda maha jäetud koolimaju ning turnivad korrusmajade treppe pidi katustele. Eestis, mis Ukrainale on suhteliselt lähedal ja mis oli katastroofi likvideerimisega tihedalt seotud, ei tundu Tšornobõl tohutu eksootilise ja raskelt kättesaadavana. Tagantjärele tundub loogiline, et mahajäetud paikade huvilistele on see väärt näiteks USA-st neljaks päevaks Euroopasse lendamist, paik ongi täiesti ainulaadne ja nende jaoks unistuste sihtkoht.

Lagunemise ja looduse pealetungi kiirus hämmastab ka. Olen käinud palju kauem tühjana seisnud linnades ja küldes, mis on paremas seisus. Pripjati praegu veel poeetiline lagunemine on suuresti looduse töö. Ukraina kliima pole nii mõnusalt leebe ja suvine, kui Odessa reklaamfotode järgi arvata võiks. Loomulikult üritasid mõned inimesed majadest asju varastada, kuid tugevalt radioaktiivse mööbli müümisega on lihtne kiiresti vahele jääda.

Oled kogenud ning palju näinud reisiajakirjanik ja fotograaf. Kui palju muudab iga reis sind ennast ja sinu maailmapilti?

Reisimine on õpetanud, et kõik probleemid lahenevad lõpuks ise ja olukordadel on komme lõppeda hästi. Kahtlemata võtan ma kõike Eestis toimuvat palju rahulikumalt kui need inimesed, kes ei ole näinud, kuidas elatakse Lõuna-Osseetias, Somaalimaal või Ateenas. Reisides ei ole aega pseudoprobleemidega tegeleda ja draamasid genereerida, ehkki on hämmastav, kui vähe aega on vaja rahulikult kodus olla, et see oskus taastuks. Kui mõni olukord pingeliseks kisub, siis olen viimastel aastatel esitanud endale kontrollküsimuse: kui ma oleksin tagasi 2016. aasta aprillikuises Mägi-Karabahhis (kus lahvas taas neljaks päevaks sõda), kas siis parasjagu päevakorral olev probleem on midagi, millele ma oma aega ja energiat raiskaks. Vahel mulle ikka tuleb meelde seda endalt küsida, ent sageli ikkagi unustan. Kahtlemata käib osale inimestele närvidel, kuidas ma nende meelest ülitähtsatele

the press. It's not possible to go there without a tour guide, and the comments of the people who had been there in Internet forums confirmed that how much of Pripjat you see depends largely on the tour guide's willingness to take risks. Access to many buildings has been prohibited for many years due to the danger of collapse. It's very likely that in a couple of years these buildings will be difficult even to find in the vegetation.

It felt like you can't prepare and decide a lot yourself as up to now the focus has been on the disaster and the time following it, so I read up on life in Pripjat in the years preceding the disaster. You'd imagine that a town located right next to such an important nuclear power plant would have been closed, but just the opposite – everyone could go to Pripjat to check out the country's socialist achievements. There were conveniences in the town that people elsewhere in the Soviet Union could only dream of. Pripjat was meant to become famous. Although nobody really wished for the fame that it got 33 years ago. It touched nearly five million people in Europe in some way or another.

Did the reality meet your expectations?

It is one thing to read that Pripjat is one of the most important tourist attractions in Ukraine, but it's a totally different thing to witness how people from the USA, Hong Kong, the Netherlands, South Africa excitedly swarm through neglected school buildings and climb onto the roofs of apartment buildings. In Estonia, which is relatively close to Ukraine and which was closely connected to the clean-up after the disaster, Chernobyl does not feel like something terribly exotic and difficult to access. In hindsight, it makes sense that for enthusiasts of deserted places, it is totally worth, for example, flying from the US to Europe for four days, since the place is unique and a dream destination for such people.

What also amazed me was the speed of decay and the speed of nature's reclaiming of the place. I have been to towns and villages that have stayed empty for a lot longer and yet have been in a far better condition. The still poetic decay of Pripjat is largely a work of nature. The Ukrainian climate is not at all as mild and summery as the advertisement photos of Odessa might suggest. Of course, there were people who tried to steal things from the houses, but it is very easy to get caught when you're selling strongly radioactive furniture.

You are an experienced travel writer and photographer who has seen a lot. How much does each trip change you and your worldview?

Travelling has taught me that all problems will eventually solve themselves and situations have the propensity to have a happy ending. Undoubtedly, I take everything going on

Silvia Pärman
Postkaart kuule. Pripjati postkontori seinad kannavad endas linna ehitamise aja vaimu. 2018
Postcard to the Moon. The mural in the post office in Pripjat. 2018

küsimustele üldse kaasa mõelda ei viitsi või neid ülereageerimises süüdistan.

Tõsised ajaloohuvilised tumeturistid rõhutavad oma lugupidavat suhtumist ja kinnitavad, et nende teadmisanu on midagi muud kui tondiküttide või vaesusturistide meelelahutuslik uudishimu. Mida arvad tumeturismist kui nähtusest laiemalt?

Huvi selle vastu on vist inimese geneetilisse koodi sisse kirjutatud. Rooma Colosseumisse gladiaatorite võitlust vaatama sõitnud inimesed olid tumeturistid; avalike hukkamiste nägemiseks võeti vanasti ette päris pikki teekondi, kas või naaberkülla nõidade põletamist vaatama läinud inimesed olid tänapäevase definitsiooni järgi tumeturistid. Sinna alla mahub ka igasugune matmispaikade ja surnuaedadega seotud turism, ehkki näiteks Egiptuse püramiidide juures pole midagi tumedat, valitseb päris värvikas ja kohati koomilinegi atmosfäär. Samuti lähevad tumeturismi sihtkohana kirja vanglad ja koonduslaagrid. Tallinnas Patarei vangla juures mere kaldal jalutavad jäätist limpsivad ja vana merekindlust uudistavad perekonnad ei defineeri ennast kindlasti tumeturistidena, ehkki tegemist on Eesti ühe olulisema tumeturismi objektiga.

Inimesed on tumeturismiga alati tegelenud, mida rohkem on aega ja võimalusi reisida, seda suuremaks valdkond ilmselt ka kasvab. Termin ise on üsna uus, kasutusel alates 1996. aastast ja peamiselt akadeemilistes ringkondades, ülemöödunud aastast ilmub lausa erialajakiri Current Issues in Dark Tourism Research (www.dark-tourism.org.uk).

Samas pole ma reisisid kunagi kohanud kedagi, kes seda sõna kasutaks endast või oma sihtkohtadest rääkides, ehkki õigupoolest on keeruline reisida ja mõnda tumeturismi sihtkohta mitte sattuda.

in Estonia in a much calmer way than those who have never seen how people in South Ossetia, Somaliland or Athens live. When travelling, you have no time to deal with pseudo-problems and generate dramas, although it is amazing how little time one needs to be peacefully at home for this skill to revive itself. If a situation occasionally gets tense, I have in recent years been asking myself a control question: if I were back in Nagorno-Karabakh in April 2016 (where war broke out again for four days), would this problem really be something I would waste my time and energy on? Sometimes I remember to ask myself that, but often I forget. No doubt it really irritates some people that I am too lazy to think about questions that for them seem to be of paramount importance, or that I accuse them of overreacting.

Serious dark tourists interested in history emphasise their respectful attitude and how their thirst for knowledge is different from the entertaining curiosity of ghost hunters or poverty tourists. What do you think of dark tourism as a phenomenon?

Interest in this is probably written in people's genetic code. The people travelling to the Colosseum to watch gladiators fight were dark tourists; long journeys were taken in the olden times to see public executions, even the people who went to a neighbouring village to watch the burning of witches were dark tourists according to the modern definition. This also includes all kinds of tourism related to burial sites and cemeteries, although there is nothing dark about the Egyptian pyramids, for instance. The atmosphere there is quite colourful and sometimes even comical. Prisons and concentration camps can also be included in the list of destinations for dark tourism. Families walking and eating ice cream at the seashore near Patarei Prison checking out the old maritime fortress certainly do not define themselves as dark tourists, although it is one of the most important dark tourism objects in Estonia.

People have always been engaged in dark tourism; the more time and opportunities to travel they have, the bigger this area is likely to become. The term itself is quite new, in use from 1996, and mainly in academic circles; and as of the year before last there is even a specialty magazine Current Issues in Dark Tourism Research (www.dark-tourism.org.uk).

At the same time, when travelling I have never met anyone who would use this term when talking about themselves or their destination, although it is difficult to travel and not at some point end up in a dark tourism destination.

Silvia Pärman
Pripjati haiglast leiab siiani radioaktiivseid esemeid. 2018
There are still radioactive items remaining in Pripjat Hospital. 2018

Silvia Pärman
Tummad ekraanid. Nõukogude Liit vaikis Tšornobõli
katastroofist pikalt. 2018
Quiet screens. Soviet Union stayed silent during the
Chernobyl disaster. Pripjat. 2018

Silvia Pärman
Pripjati tänavakunst kujutab pealetungivat loodust. 2018
A mural showing local wildlife in Pripjat. 2018

Fotojahil linnaruumis

HUNTING FOR PHOTOS IN URBAN SPACES

Fotod / Photos: Harli Marten
Küsis / Interview: Kristel Schwede

Harli Martenile (1996) on fotograafia võimalus jäädvustada ümbritsevat reaalsust spontaanselt ja tõetruult. Positiiv uuris, kuidas valmib tema tänavafotograafia looming.

Miks just tänavafotograafia?

Tänavafotograafia on väga mitmekülgne: see võib olla portreefoto inimesest, detail kellegi käest, jäädvustus arhitektuuriobjektist. Tähtis on juhuslik tabamus avalikus ruumis. Juhuslike momentide tabamisega kaasneb teatav maagia: kunagi ei tea, mis sel korral pildile jääb. Justkui lähaks jahile, lähen tänavatele seiklema ja vaatan, kas suudan mõne hea foto kinni püüda. Võin tulla tagasi tühjade kätega, kuid alati on võimalus, et saan mitu head pilti.

Kui tihti linnaruumis ringi liigud?

Talveperioodil vähe, olen üpris soojalembene ega armasta väga lund. Kui ilmad on soojemad, üritan vähemalt kaks korda nädalas käia linnas seiklemas. Proovin ka tööleminemist pildistamisega siduda, kuid elan linnast eemal ja kasutan tihti autot. Autoga liikumine löikab su justkui keskonnast välja ja palju head jääb märkamata. Kui vähegi võimalik, üritan väiksemaid otsi jalgsi läbida ning rohkem linnaruumiga kokku puutuda. Ka mõnekilomeetrine jalutuskäik võib osutuda pildirikkaks.

Mis rohkem inspireerib: kodulinn või võõrad suurlinnad?

Võõrad suurlinnad, neis toimub rohkem ja eri rahvusest inimesed elavdavad tänavapilti. Enamik tundub tänavafotograafe on tegutsenud suurlinnades. Eestis on paljud kohad juba tuttavad ja raske midagi uut märgata. Kuid eks kõik sõltu mõtlemisest ja alati leiab ka kodulinnas midagi. Kindlasti võib tänavafotograafia eeliseid näha ka väiksemas ja kompaktes linnas, näiteks Tallinnas, kus kõik on käeulatuses ja igale poole jõuab kiiresti.

For **Harli Marten** (1996), photography is an opportunity to perpetuate the surrounding reality spontaneously and authentically. Positiiv investigated how his street photography comes to be.

Why street photography?

Street photography is very versatile – it can be a portrait photo of a person, a detail of someone's hand, an architectural element. What is important is that it is a random capture in a public space. There's a certain magic to capturing random moments; you never know what will end up in the picture this time. It's like going on a hunt. I go roaming the streets to see if I can catch a good photograph. Very often I come home empty-handed, but there is always a chance that I get several good pictures.

How often do you wander around in urban space?

In the winter period, not so much; I'm a person who likes the warmth and am not very fond of snow. In warmer weather, I try to go and ramble around at least twice a week. I also try to connect going to work with taking photos, but I live out of town and therefore use a car a lot. Driving a car kind of cuts me off from the environment and I miss out on a lot of good things. If at all possible, I try to cover smaller distances on foot in order to be more in touch with the urban space. Even a walk of a couple of kilometres can produce a lot of photos.

What inspires you more, your home town or big foreign cities?

Big foreign cities; there's a lot more happening there, and people of different nationalities make the street scene livelier. Most of the well-known street photographers have worked in big cities. In Estonia, many places are already familiar, and it's difficult to spot something new. But I guess everything is in your head, and there's always something interesting in your home town, too. The advantages of street photography can certainly be seen in a smaller and a more compact city like Tallinn, too, where everything is close at hand and you get everywhere quickly.

Harli Marten
Secured simplicity, 2016

Harli Marten
→ Disclosure. 2016
↘ Chosenk. 2016
← Symmetry. 2016
↓ Little world. 2016

Manfrotto ööfoto 2018

MANFROTTO NIGHT PHOTOGRAPHY 2018

Pime talvine aeg on ideaalne võimalus teha salapäraseid ja dramaatilisi ööpilte. Manfrotto ööfotovõistluse 2018 žürii, kuhu kuulusid fotograafid Martin Mark, Toomas Ili ja Penelope Russak, valis välja kolm parimat: I koht Sander Peterson „Nightcrawler“, II koht Märt Varatu „Külmalill“, III koht Kajar Kattai „Nightwatch“.

Sander Petersoni droonifoto „Nightcrawler“ sõiduki esi- ja tagatuled loovad maalilise ja dünaamilise punaoranži joone, mis muudab metsade vahel kulgeva maantee müstiliseks paigaks. Žüriiliikme Toomas Ili arvates meenutab fotograafi tabamus veidi kaadrit mõnest põnevusfilmist.

Märt Varatu „Külmalill“ jäi žüriile silma tavatu vaatenurga tõttu. Martin Mark: „Külmalill on hea leid, sest talveööl lumehanges roomates alt üles pilti teha ei tule just paljudele mõttesse. Ööfotole sobivalt on taustaks mõnusad pehmed fookusest väljas tähed, mille värvid tulevad seetõttu hästi esile.“

Kajar Kattai fotol „Nightwatch“ on osavalt välja joonistunud värvi-contrastid. Üksik inimene kõrvalisena tunduval maastikul valgustatud mikromaja juures pimedas öös lisab põnevust ja paneb vaatajal mõtted tööle.

The dark winter is the perfect opportunity to take mysterious and dramatic night photos. The jury of the Manfrotto Night Photography 2018 competition, which included photographers Martin Mark, Toomas Ili and Penelope Russak, chose in 1st place Sander Peterson *Nightcrawler*; in 2nd place Märt Varatu *Frost Flower*; and in 3rd place Kajar Kattai *Nightwatch*.

The front and rear lights on a vehicle in Sander Peterson's drone photo *Nightcrawler* create a scenic and dynamic red-orange line that makes the wooded road a mystical place. In the opinion of jury member Toomas Ili, the photographer's shot slightly resembles a movie frame.

Märt Varatu's *Frost Flower* stood out to the jury for its unusual angle. Martin Mark: "The frost flower is a good find, because not everyone thinks to take an upwards shot when crawling in a snow drift on a winter night. The soft out of focus stars with prominent colours are a suitable background for a night photo."

Kajar Kattai's photo *Nightwatch* skilfully sketches out contrasting colours. A lone person in a landscape that seems remote, illuminated near a strangely small house on a dark night adds excitement and makes the viewer think.

I koht / 1st place
Sander Peterson
Nightcrawler

II koht / 2nd place
Märt Varatu
Külmalill / Frost flower

III koht / 3rd place
Kajar Kattai
Nightwatch

Impressum

POSITIIV
Eesti fotoajakiri
Estonian Photo Magazine

VÄLJAANDJA
Publisher
Meediarong OÜ
Roo 21a Tallinn 10611 Estonia
positiiv.ee
www.facebook.com/FotoajakiriPositiiv

PEATOIMETAJA
Editor in Chief
Kristel Schwede
kristel@positiiv.ee

DOKUMENTAAL- JA PORTRREEFOTO
Documentary and Portrait Photography
Annika Haas
annika@positiiv.ee

KEELETOIMETAJAD
Language Editors
Mare Nurmoja
Daniel Allen

TÕLGE
Translation
Titania Tõlked OÜ

KUJUNDUS
Layout
MTÜ Fotoaken

TRÜKK
Print
Aktaprint AS
www.aktaprint.ee

INFO JA MÜÜK
Info and sales
info@positiiv.ee

ÜKSIKNUMBRI HIND
Price per Issue
5,50 EUR

AASTATELLIMUS EESTIS
Pre-ordering in Estonia
4 numbrit / 4 issues 24 EUR

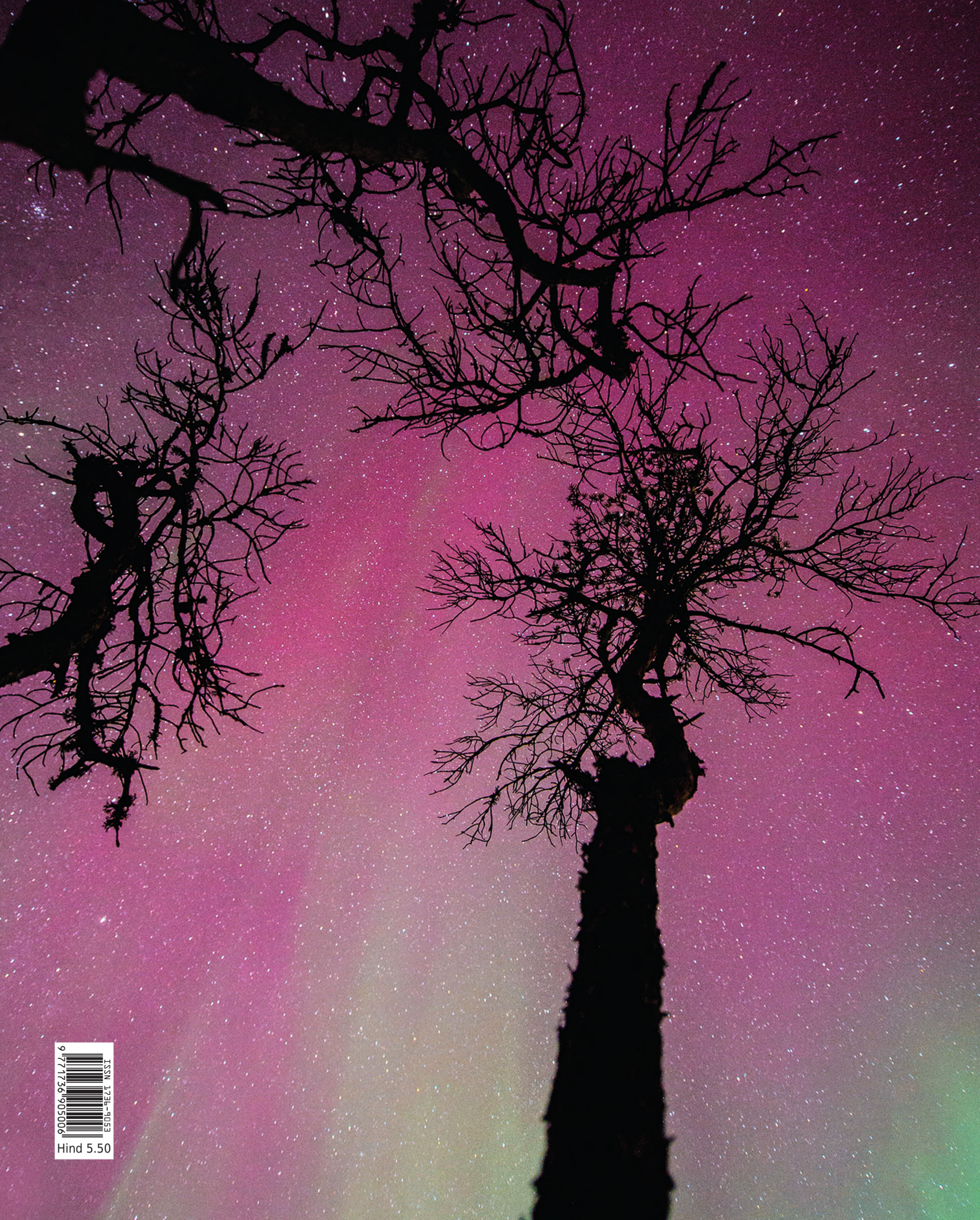
AASTATELLIMUS VÄLISMAAL
Pre-ordering outside Estonia
info@positiiv.ee

All photographs and texts are the copyright
property of the authors.

ISSN 1736-9053

Aitäh kõigile, kes kaasa aitasid!
Thank you to everyone who contributed to this magazine!

ISSN 1721-9053
9 171736 905006

Hind 5.50